

พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม¹

ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บุญยก วชิระเชียรชัย

อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

การศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม มุ่งทำการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการก่อรูป และพัฒนาการของผังบริเวณ และรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยละเอียด โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ตลอดจนการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ สอบทวนกัน เพื่อให้ทราบถึงประวัติศาสตร์การก่อสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม ร่วมกับการสำรวจจริงวัดสถาปัตยกรรมต่างๆ ในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยละเอียด การจัด

ทำฐานข้อมูลภาพถ่ายปัจจุบัน การค้นคว้าข้อมูลจากภาพถ่ายเก่า ตลอดจนการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ เพื่ออธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาการเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้จากการศึกษาสามารถแบ่งพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ออกได้เป็น 8 ระยะ ดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1. ก่อสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ในปีพ.ศ. 1719 ซึ่งในการก่อสร้างนั้นอาจจะมี การสร้างเจดีย์ราย และวิหารหรือศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่คู่ด้วยแต่ไม่มีหลักฐาน ภายหลังขมึนย่น

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ แผนงานวิจัยแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการ ท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป. โดย อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. สนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และสถาบันวิจัย และพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2556.

100 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ระยะที่ 2. พัฒนาการของผังบริเวณ อาจเป็นไปได้ 3 แนวทาง คือ

แนวทางที่ 2.1: ก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861

แนวทางที่ 2.2: มีการก่อสร้างโพธิมณฑปก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปีพ.ศ. 1861

แนวทางที่ 2.3: มีการก่อสร้างโพธิมณฑปหลังการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปีพ.ศ. 1861 แต่ต้องก่อนหน้าการสร้างวิหารเขียน ในปีพ.ศ. 1919

ระยะที่ 3. ก่อสร้างพระวิหารเขียน ในปี พ.ศ. 1919

ระยะที่ 4. ก่อสร้างระเบียงคดล้อมผังบริเวณเขตพุทธาวาส ในปีพ.ศ. 2036 และสันนิษฐานว่ามีการล้อมผนังวิหารธรรมศาลา และการก่อท้าววิหารให้เป็นท้าวจรมัน และเชื่อมต่อกับระเบียงคด

ระยะที่ 5. การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุครั้งใหญ่ทั้งพระอาราม กล่าวคือมีการบูรณะ-ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ที่ทลายลงมาถึงบัลลังก์ ซึ่งคงได้มีการซ่อมวิหารเขียน ทับเกษตร และวิหารพระม้าด้วย รวมไปถึงมีการปลูกต้นศรีโพธิ์ที่นำมาจากลังกา และสร้างโพธิมณฑปขึ้นใหม่

ระยะที่ 6. ก่อสร้างวิหารที่ภายในประดิษฐานพระเจดีย์ และพระพุทธรูป เป็นวิหารที่เรือนยอดทรงมณฑป ในปี พ.ศ. 2171

ระยะที่ 7. การสร้างวิหารหลวงใหม่ลงตรงตำแหน่งวิหารยอดมณฑปเดิม ซึ่งการก่อสร้างวิหารหลวงใหม่นี้อยู่ในราวปี พ.ศ. 2354-2382

ระยะที่ 8. การก่อสร้างระเบียงคดทางด้านทิศเหนือเพิ่มเติม และการก่อสร้างซุ้มประตูเยาวราช ในปี พ.ศ. 2452

คำสำคัญ: วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช / วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช / ผังบริเวณ / ศิลปสถาปัตยกรรมไทย / มรดกทางสถาปัตยกรรม / มรดกพุทธศาสนสถาปัตยกรรม, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม / มรดกโลก / มรดกโลกทางวัฒนธรรม / บัญชีรายชื่อชั่วคราว

1. ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

จากการศึกษาในโครงการวิจัย 2 โครงการ คือ “โครงการวิจัยการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าศักยภาพ และแนวทางการเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม” ภายใต้แผนการวิจัย “แผนยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการท่องเที่ยวแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร และสภาวิจัยแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2556 และ “โครงการวิจัยมรดกทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช”² อันเป็นโครงการสืบเนื่องจากการศึกษาวิจัยเพื่อการถอดรหัสเอกสารสำคัญเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราช และภาคใต้ภายใต้ “ชุดโครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย” สนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยอาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียรเป็นหัวหน้าโครงการ ได้ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสดำเนินการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชทั้งในแง่ของเอกสารทางประวัติศาสตร์ และการศึกษาภาคสนามเชิงลึก จึงเป็นที่มาขอบทความเรื่อง “พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม” ที่มุ่งทำการศึกษาแบบบูรณาการเครื่องมือวิจัยทั้งสองแบบเข้าด้วยกัน เพื่อนำไปสู่การแสวงหาองค์ความรู้หลากหลายมิติเกี่ยวกับวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

สำหรับศึกษาวิจัยนี้ใช้ชื่อเรียก “วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” แทนชื่อที่เป็นทางการในปัจจุบันว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” เพื่อให้ตรงกับความหมายดั้งเดิม วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่สำคัญ อันแสดงถึงการประดิษฐานพระพุทธรูปในสถานที่คาบสมุทรภาคใต้ โดยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางศาสนากับเมืองพุทธศาสนาต่างๆ โดยเฉพาะลังกา และเมื่อพระพุทธรูปได้ประดิษฐานยังมั่นคงแล้ว นครศรีธรรมราชก็ยิ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาที่สำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะได้ส่งอิทธิพลต่อเนื่องไปยังศูนย์กลางรัฐจารีตอื่นๆ อาทิ สุโขทัย ล้านนา อุทยาน ตลอดจนสืบทอดมายังรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ ตลอดหน้าประวัติศาสตร์วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นยังมีพลวัตสืบเนื่องตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งปัจจุบัน แม้ว่าบางช่วงเวลาที่เกิดเหตุพิภพภัยบ้านเมืองต้องทิ้งร้าง แต่การเป็นวัดพระบรมธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ก็ยังคงอยู่ในความทรงจำของผู้คนในแหล่งแห่งที่ต่างๆ จนเกิดการแสวงหาเพื่อจาริกแสวงบุญ และเข้ามาทำนุบำรุงบูรณปฏิสังขรณ์ตลอดมา

² เกรียงไกร เกิดศิริ. “โครงการวิจัยมรดกทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” นำเสนอผลงานวิจัย ในการประชุมวิชาการ และการนำเสนอผลงานวิจัย “100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ครั้งที่ 5” อันเป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย”. (อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร, ผู้อำนวยการแผนการวิจัย) วันที่ 27-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2554. ณ โรงแรมบีพี. แกรนด์ทาวเวอร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา.

นอกจากนี้ “วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” ได้รับการบรรจุเป็นหนึ่งใน “บัญชีรายชื่อชั่วคราว (Tentative List)” ของคณะกรรมการมรดกโลกในนามของของ “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช (Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat)”³ ซึ่งได้รับการรับรองแล้วเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555 ซึ่งในปัจจุบันมีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทยรวมจำนวน 3 แห่ง ที่อยู่ในฐานข้อมูลนี้ คือ “แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี” และ “เส้นทางวัฒนธรรมปราสาทพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ และศาสนสถานที่เกี่ยวข้อง” ซึ่งอยู่ระหว่างการจัดทำแผนการบริหารจัดการ และนำเสนอเพื่อรอรับการพิจารณา และประกาศยกย่องเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในโอกาสต่อไป

ซึ่งหากผลักดันให้วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นแหล่งมรดกโลกได้สำเร็จจะเป็นการส่งเสริมให้เป็นแหล่งมรดกโลกเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการประดิษฐานพระพุทธศาสนาปางกวางคัมภีร์ที่มีต้นธารมาจากเกาะลังกาซึ่งแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ศรีลังกาได้รับคำรับรองประกาศเป็นแหล่งมรดกโลกแล้วนั้น และพระพุทธศาสนาปากหลักประดิษฐานอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชอย่างมั่นคง ก็ยังทำหน้าที่ตั้งวงเวียนที่เปล่งแสงธรรมแห่งพระพุทธศาสนาไปยังเมืองต่างๆ ที่อยู่รายรอบในคาบสมุทรมหาใต้ ตลอดจนอาณาจักรศูนย์กลางอำนาจต่างๆ ทั้งอยุธยา และสุโขทัย ซึ่งทั้งสองแหล่งก็ได้รับการประกาศยกย่องเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมแล้วด้วยเช่นกัน

ในบทความชิ้นนี้ จึงมุ่งทำการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชโดยการสอบทานกันระหว่างเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ทั้งเอกสารลายลักษณ์ แผนที่ และภาพถ่ายเก่า ร่วมกับระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ตลอดจนการสำรวจจริงวัดสถาปัตยกรรมต่างๆ ในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชโดยละเอียด เพื่อให้ทราบถึงประวัติศาสตร์การก่อสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม และนำเสนอข้อมูลผ่านการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ เพื่ออธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาในเส้นทางสู่การเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมต่อไป

³ ดูเพิ่มเติมใน <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5752/> ข้อสังเกตมีอยู่ว่า ชื่อที่ถูกต้องของวัดตามธรรมเนียมแต่โบราณ คือ “วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” เนื่องจากสถาปนาของวัดเป็น “ทรงเจดีย์” ดูแนวคิดดังกล่าวเพิ่มเติมได้ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร. **พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง**. กรุงเทพฯ: ฤชภาคเนย์. 2552. และชื่อภาษาอังกฤษของจังหวัดในคำว่า “Si” ที่ถูกต้องควรจะเป็น “Sri” เป็นประเด็นเร่งด่วนที่ต้องพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ถูกต้องหรือไม่ ก่อนที่จะดำเนินการในขั้นตอนที่ซับซ้อนขึ้น

2. กรอบความคิด และแนวทางการศึกษา

การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชในครั้งนี้ได้ตั้งกรอบความคิดเบื้องต้นเพื่อทำการศึกษาวิจัยและสร้างองค์ความรู้ที่ตรงประเด็นกับแนวคิดของคณะกรรมการมรดกโลกในเพื่อแสดงให้เห็นว่าวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช มีคุณค่าตรงกับเกณฑ์อย่างน้อยข้อใดข้อหนึ่งจากเกณฑ์ที่กำหนดไว้ 10 เกณฑ์ซึ่งเป็นข้อกำหนดเบื้องต้นในการพิจารณาที่กำหนดไว้ใน “แนวทางการปฏิบัติเพื่อการผลักดันตามอนุสัญญามรดกโลก (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (OG))” และแสดงให้เห็นถึง “คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (OUV)” ซึ่งมีนิยามว่า “คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลมีความหมายว่าความสำคัญของวัฒนธรรม และ/หรือธรรมชาติที่มีอยู่เหนือพรมแดนรัฐชาติ และเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานของปัจจุบันและลูกหลานในอนาคตของมนุษยชาติ การให้ความคุ้มครองที่แน่นอนต่อมรดกเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของประชาคมนานาชาติทั้งหมด ตามที่คณะกรรมการได้กำหนดเงื่อนไขของการจารึกชื่อแหล่งต่างๆให้อยู่ในบัญชีรายชื่อมรดกโลก”⁴ ตามที่นิยามในรายงานประจำปีของ ICCROM ค.ศ. 1976 ว่า “บทพรรณนาที่มีลักษณะพิเศษและเป็นเหตุเป็นผลที่พรรณนาถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่พิจารณาแล้วว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมร่วมสมัยที่แสดงออกถึงคุณค่าที่เป็นสากลของสิ่งนั้น”⁵

นอกจากนี้ เกณฑ์ของ ICOMOS ที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อประกาศจารึกเป็นแหล่งมรดกโลก มีตัวชี้วัดดังต่อไปนี้⁶

1. เป็นตัวอย่างอันเป็นเอกลักษณ์ของผลงานศิลปะ หรือการแสดงถึงความสำเร็จขั้นสูงของสุนทรียภาพทางศิลปะ;
2. เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอิทธิพล หรือพัฒนาการของมนุษยชาติ;

⁴ แปลจากข้อความภาษาอังกฤษ ในมาตรา ที่ 49 ความว่า “Outstanding universal value means cultural and/or natural significance which is so exceptional as to transcend national boundaries and to be of common importance for present and future generations of all humanity. As such, the permanent protection of this heritage is of the highest importance to the international community as a whole. The Committee defines the criteria for the inscription of properties on the World Heritage List.” ดูเพิ่มเติมใน มาตราที่ 49 ใน World Heritage Centre. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: World Heritage Centre p. 14.

⁵ แปลจากข้อความภาษาอังกฤษความว่า “Specialized scientific literature on the subject, which is considered the most up-to-date expression of the universal consciousness on the issue” ใน ICCROM report. 1976.

⁶ Michel Parent. “Report on World Heritage Criteria”. In ICOMOS study, compiled jukka jokilehto. *The World Heritage List: What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*. Paris: ICOMOS. 1979.

3. เป็นตัวอย่างที่หากได้ยากยิ่ง;
4. เป็นตัวอย่างที่มีความสำคัญที่เป็นตัวแทนของรูปแบบ;
5. เป็นตัวอย่างที่มีความสำคัญในการเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมแบบประเพณี;
6. เป็นตัวอย่างที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นอย่างยิ่งยวดในการศึกษามรดกทางสถาปัตยกรรมภายในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเชิงลึกเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมเพื่อตอบคำถามในประเด็นต่างๆ ทั้ง 6 ข้อ อันนำไปสู่การเขียนบทพรรณนาคคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลต่อไป

3. วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ทั้งเอกสารลายลักษณ์ประเภทต่างๆ ตลอดจนแผนที่ แผนที่ และภาพถ่ายเก่า
2. เพื่อการสำรวจรังวัด การจัดทำแบบสถาปัตยกรรม แบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ เพื่ออธิบายพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ
3. เพื่อการจัดการฐานข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบเพื่อการค้นคว้าวิจัยต่อเนื่องในอนาคต
4. เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ

4. วิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาที่บูรณาการวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวคือ ทำศึกษาทั้งเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ ทั้ง ตำราพงศาวดาร จดหมายเหตุ และบันทึกการเดินทางต่างๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์ เพื่อหาลำดับความสัมพันธ์และพัฒนาการของผังบริเวณและมรดกทางสถาปัตยกรรมต่างๆ ภายในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

เอกสารสำคัญที่นำมาใช้เป็นหลัก คือ เอกสารโบราณต่างๆ ที่เกี่ยวกับนครศรีธรรมราชซึ่ง Professor Dr. David K.Wyatt ที่ได้ปริวรรต รวมทั้งแปลเนื้อหาเป็นภาษาอังกฤษ และตีพิมพ์ในหนังสือ *"The Crystal sand: the chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja"*⁷ ทั้งนี้ ได้สอบทวนระหว่างกันทั้งในส่วนที่เป็นเนื้อหาภาษาอังกฤษที่ถูกแปล และในเนื้อหาส่วนภาษาไทยที่ถูกปริวรรตซึ่งในส่วนภาษาไทยในหนังสือเล่มดังกล่าวนั้นเป็นการปริวรรตถอดตัวอักษรจากเอกสารที่ได้บันทึกเสียงตามภาษาถิ่นใต้ จึงทำให้การสะกดคำไม่ตรงกับตัวสะกดและวรรณยุกต์ทำให้มีความยากในการอ่าน ทั้งนี้ นำเนื้อหาทั้งสองส่วนในหนังสือ *The Crystal sand: the chronicles of Nagara Sri*

⁷ David K. Wyatt. *The Crystal sands: the chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*. New York: Cornell University. 1975.

Dharmmaraja มาสอบทวนกับ “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” พิมพ์ในหนังสือ “รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช”⁸ ซึ่งกรมศิลปากรปริวรรตตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชออกเป็นภาษาไทยปัจจุบันเพื่อให้อ่านได้ยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าเอกสารทั้งหมดเป็นการเรียบเรียงขึ้นจากปฐมุต และบันทึกต่างๆ หลายชิ้น และเรียบเรียงใหม่ในลักษณะการพรรณนา ดังสะท้อนให้เห็นจากการใช้ศักราชที่หลากหลาย และบางครั้งก็ไม่ระบุรูปแบบของศักราชไว้ด้วย อีกทั้งการเรียบเรียงนั้นมีเนื้อหาที่สลับไปมา สันนิษฐานว่าผู้เรียบเรียงในอดีตนั้น อาจจะนำเอกสารมาเรียงตามลำดับตัวเลขศักราชต่อกัน โดยไม่ทราบว่าการบันทึกนั้นใช้ศักราชคนละระบบแล้วเรียบเรียง หรือคัดลอกใหม่ทำให้อาณาจักรสลับไปมา หรืออาจจะเป็นการเรียบเรียงใหม่ในภายหลังจากสภาวะที่เอกสารต้นฉบับชำรุดแตกออกจากผูกจึงทำให้ผู้คัดลอกใหม่สลับสับสนไปมากก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น

ในการศึกษาครั้งนี้ จึงต้องนำเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ มาเรียงลำดับและเปรียบเทียบศักราชใหม่ รวมไปถึงในบางเหตุการณ์ที่ไม่ปรากฏศักราชกำกับไว้ จึงต้องใช้การเทียบเคียงกับบริบทในเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งในเอกสารตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเอง และเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์อื่นๆ อยู่ร่วมสมัยกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลลำดับเวลาในการสถาปนา หรือการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารต่างๆ เมื่อทำการศึกษาดังกล่าวมาข้างต้นจึงทำให้สามารถปฏิสังขรณ์ลำดับของเหตุการณ์ในการก่อสร้าง ตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่างๆ ภายในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชได้อย่างแม่นยำมากขึ้น และต้องเป็นไปอย่างระมัดระวังดังที่มีข้อสังเกตของจิตร ภูมิศักดิ์ที่มีต่อ “ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” ที่ให้ไว้ในสังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยาว่า “ศักราชตอนต้นตำนานทั้งหมดนี้จะยึดถือเป็นหลักไปไม่ได้เหมือนตัวเรื่อง”⁹ แต่เมื่ออ่านโดยละเอียด และทำการศึกษาย่างเป็นระบบแล้วจึงพบว่า ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นเอกสารสำคัญที่ทำให้ทราบถึงพัฒนาการของผังบริเวณ และการก่อสร้างเสนาสนะต่างๆ ภายในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชได้เป็นอย่างดี

นอกจากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น ในการศึกษาครั้งนี้ ยังให้ความสำคัญต่อการศึกษามรดกทางสถาปัตยกรรมด้วยการสำรวจรังวัดอาคารเพื่อศึกษารูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม ตลอดจนการเปรียบเทียบกับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมที่สามารถกำหนดอายุได้ในแหล่งต่างๆ ที่คาดว่ามีความสัมพันธ์กัน หรือร่วมวิธีคิด หรือร่วมวิธีการกัน เพื่อเสนอให้เห็นถึงพัฒนาการของผังบริเวณ และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดพระธาตุนครศรีธรรมราช ตั้งแต่แรกสร้างจนถึง

⁸ กรมศิลปากร. รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ (แยม ผนคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505.

⁹ จิตร ภูมิศักดิ์. “นครศรีธรรมราชและอยุธยา” ใน สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน. 2547.

ปัจจุบัน ทั้งนี้ เมื่อได้ข้อมูลภาคสนามแล้วก็นำมาสอบทวนกับข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์เพื่อให้ได้ข้อมูลของที่มีความสอดคล้อง และมีความเป็นไปได้มากที่สุด

5. นามเมืองนครศรีธรรมราช และนามพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

คำว่า “นครศรีธรรมราช” เกิดจากการประสมคำบาลี-สันสกฤตซึ่งมีความหมายว่า “นครอันรุ่งเรืองแห่งราชาผู้ทรงธรรม” นอกจากความหมายเชิงอธิบายที่ให้ความหมายว่า พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมืองแห่งนี้ได้ปฏิบัติตนตามพุทธวจนะอันนำพาให้บ้านเมืองบังเกิดซึ่งความเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ ชื่อเมืองยังแผลงออกไปได้อีก เช่น “ศรีธรรมราชนคร (Sri Thammart’s city)” หรือ “นครธรรมราช หรือเมืองธรรมราช (City of Dhamma-rajā)”¹⁰ โดยที่ความหมายยังคงเดิม ทั้งนี้ คำว่า “ธรรมราชา” หรือ “ธรรมราช” นั้นเป็นนาม หรือตำแหน่งหลังจากผู้ปกครองได้ขึ้นครองเมือง ซึ่งสันนิษฐานว่าได้เริ่มต้นใช้ครั้งแรกในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 13 ดังปรากฏพบในนามของผู้ปกครองว่า “จันทรภาณุศรีธรรมราช (Chandrabunu Sri Dhammarat)”¹¹ ซึ่งนามดังกล่าวนี้ สละท่อนถึงบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะของ “พุทธราชา” ที่โลดแล่นอยู่ในความทรงจำและเรื่องราวในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมาในฐานะของกษัตริย์ศาสนูปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในสมัยหลังพุทธกาล ตลอดจนยังมีบทบาทในฐานะของกษัตริย์ที่ขยายวงของพระราชอำนาจไปอย่างกว้างขวางโดยใช้แนวคิดของ “ธรรมวิชัย” ซึ่งบทบาทดังกล่าวได้เปรียบเทียบกับกับการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามคติตามพุทธศาสนานั้นเอง พระนามของ “พระเจ้าอโศกมหาราช (Asoka the Great King)” จึงถูกเรียกขานกันในภาษาไทยว่า “ศรีธรรมโคกราช” และถูกปรับใช้ในชื่อตำแหน่งผู้ปกครองเมืองนครดังปรากฏในตำนาน และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชฉบับต่างๆ¹²

นอกจากนี้ ยังปรากฏนามของเมืองนครศรีธรรมราชอีกหลายนาม ทั้งที่เป็นภาษาสันสกฤต ภาษาขวา และภาษาอื่นๆ อาทิ “นคราศรีธรรมราช (Nagara Sri Dharmaraja)”, “ศรีธรรมนคร (Sri tham Nakhon)”, “ศิริธรรมนครา (Siridhammanagara)”, และ “ธรรมเนกาเร (Dharman-agari)”¹³ นอกจากนี้ ยังมีนามว่า “ตัมพระลิงคะ (Tambralingga)” ที่กล่าวถึงในเอกสารจีน หรือที่รู้จักกันในนามว่า “ตามพรลิ่งค์”¹⁴, “กรุงศรีธรรมโคก (Krung Sri Thammakok)”, ตลอดจน “เมืองพระเวียง (Muang Phra Wiang)” นอกจากนี้ ยังมีนามว่า “ลิกอร์ (Ligor)” ซึ่งเป็นชื่อในภาษามลายู และมีการแผลงเสียงออกเป็น “ลูโก (Lugo)”, “ลูกอร์ (Lugor)”, “ลูกัวร์ (Luguor)”¹⁵ ซึ่ง

¹⁰ Stuart Munro-Hay. Nakhon Sri Thammarat the Archeology, History and Legends of a Southern Thai Town. BKK: White Lotus. 2001. p. 1.

¹¹ เฟิงอ้าง.

¹² เฟิงอ้าง.

¹³ เฟิงอ้าง.

¹⁴ “ตัมพระลิงคะ” หรือ “ตามพรลิ่งค์” นั้นเป็นชื่อในเอกสารจีนที่เรียก “พื้นที่” หรือ “ภูมิภาค (Region)” ที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในคาบสมุทรภาคใต้แถบเมืองนครศรีธรรมราช และมีความสัมพันธ์ทางการค้าและการเชื่อมต่อกับจีน แต่ไม่ได้รับบุที่ตั้งที่แน่ชัด

ชื่อว่า “ลิกอร์ (Ligor)”¹⁶ ก็ยังเป็นนามที่เอกสารฝ่ายตะวันตกเรียกเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชาวตะวันตกได้รู้จักเมืองนครศรีธรรมราชผ่านการแนะนำจากผู้คนของเมืองในวัฒนธรรมมาลาญนั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีการออกเสียงคำว่า “นคร (Nagara)” เป็น “ละคอน (Lakhon)” ด้วย อย่างไรก็ตามเมืองนครศรีธรรมราชปรากฏนามอย่างเป็นทางการตามหลักฐานจารึก (Written Document) ในจารึกหลักที่ 1 หรือที่รู้จักกันในนามจารึกพ่อขุนรามคำแหงในนามว่า “เมืองศรีธรรมราช (Muang Sri Dhamaraja)”

ในการศึกษา ผู้วิจัยใช้คำว่า “วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” แทนการใช้ชื่อว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากคำว่า “พระมหาธาตุ” หรือ “พระศรีรัตนมหาธาตุ” นั้นหมายถึง “พระสถูปเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่มีรูปทรงเป็นเจดีย์ทรงปราสาท” ซึ่งมีหลักฐานอ้างอิงแน่ชัดว่าคนโบราณได้เรียกชื่อทั้งสองให้แตกต่างกันโดยใช้รูปทรงเป็นตัวจำแนก ดังปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาที่กล่าวถึงข้อมูลตั้งข้อความว่า “พระมหาธาตุที่เป็นหลักกรุงศรีอยุธยา 5 องค์ คือ [1] พระมหาธาตุวัดพระราม 1, [2] พระมหาธาตุวัดมหาธาตุ 1, [3] พระมหาธาตุวัดราชบูรณ 1, [4] พระมหาธาตุวัดสมรโกฏ 1, [5] พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย 1”¹⁷

ในขณะที่เรียกสถูปทรงเจดีย์ว่า “พระมหาเจดีย์” ดังข้อความว่า “พระมหาเจดีย์ฐานที่เป็นหลักกรุง 5 องค์ คือ [1] พระมหาเจดีย์วัดสวนหลวงสพสวรรค์ 1, [2] พระมหาเจดีย์วัดขุนเมืองใจ 1, [3] พระมหาเจดีย์วัดเจ้าพระยาไทย 1, [4] พระมหาเจดีย์วัดกุฎีเขาทอง สูงเส้นห้าวา 1, [5] พระมหาเจดีย์วัดใหญ่ไชยมงคล สูงเส้นห้าวา 1”¹⁸

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่าคำว่า “พระมหาธาตุ” นั้นต้องเป็น “พระสถูปเจดีย์ทรงปราสาท” และนอกจากนี้ หากพิจารณาชื่อเก่าแก่ของวัดที่ใช้ชื่อว่า “วัดพระบรมธาตุ” จะเห็นว่า มีสถูปเจดีย์ประธานของวัดเป็น “เจดีย์ทรงระฆัง” อาทิเช่น พระบรมธาตุทุ่งยั้ง อ.ทุ่งยั้ง จ.อุตรดิตถ์, พระบรมธาตุไชยา อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี, พระบรมธาตุนครชุม อ.เมืองฯ จ.กำแพงเพชร, พระบรมธาตุอภัยสุเทพ อ.เมืองฯ จ.เชียงใหม่ เป็นต้น รวมทั้งชื่อเดิมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชด้วย

¹⁵ Stuart Munro-Hay. อ้างแล้ว. p. 2.

¹⁶ นามว่า “ลิกอร์ (Ligor)” ปรากฏในเอกสารตะวันตกครั้งแรกเท่าที่พบคือในเอกสารของ โตเม่ เปเรส (Tome Peres) ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 16

¹⁷ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. อ้างแล้ว. หน้า 105.

¹⁸ เฟิงอ้าง. หน้า 106.

6. ทำเลที่ตั้ง และความสัมพันธ์ของเมืองนครศรีธรรมราชกับพื้นที่อื่นๆ ในคาบสมุทรภาคใต้

ภูมิลักษณะทางธรรมชาติของ “คาบสมุทรภาคใต้ของไทย” หรืออาจจะเรียกว่าเป็น “คาบสมุทรไทย” ที่ทอดตัวยาวในแนวเหนือ-ใต้และไปเชื่อมต่อกับคาบสมุทรมาลายู ซึ่งหากพิจารณาในแง่ของภูมิศาสตร์จะเห็นว่าทั้งสองส่วนนี้มีความเชื่อมต่อกันทางภูมิศาสตร์ซึ่งเรียกรวมกันว่า “คาบสมุทรไทย-มาเลย์ (Thai-Malay Peninsular)” และมีช่องแคบมะละกาทางด้านล่างของปลายแหลม และกลุ่มหมู่เกาะต่างๆ โดยตอนกลางของคาบสมุทรเป็นแนวโค้งตัวของหินในมหายุคพรีแคมเบรียน (Precambrian Era) และมีซิมิซิวิน (Paleozoic Era) ในทางภูมิประวัติศาสตร์ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นแนวเทือกเขานครศรีธรรมราชที่ทอดตัวในแนวเหนือ-ใต้ อันทำหน้าที่เป็นกระดุกสันหลังของคาบสมุทรก่อนต่อเนื่องไปเป็นเทือกเขาบรรทัดในทางด้านใต้ ทางฝั่งทะเลอันดามันมีลักษณะเป็นชายฝั่งยุบตัวจึงเต็มไปด้วยหมู่เกาะมากมาย อันทำหน้าที่เป็นแนวกำบังคลื่นลมที่รุนแรงของมหาสมุทรอินเดียไปในตัว จึงมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่พักอาศัยของพ่อค้าทางทะเลที่เดินเรือค้าขายกันในมหาสมุทรอินเดียอยู่หลายเมือง¹⁹ ในขณะที่ชายฝั่งด้านตะวันออกเป็นชายฝั่งยกตัว ทำให้มีการสะสมของตะกอนทรายตามแนวชายฝั่งเป็นจำนวนมากเป็นแนวยาวตั้งแต่เขตจังหวัดสุราษฎร์ธานีลงมายังนครศรีธรรมราช และยาวลงไปจนถึงแนวสันทรายสีงที่พระที่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา ตลอดแนวชายทะเลจึงเกิดเป็นลานตะพักชายฝั่ง (marine terrace หรือ coastal terrace) อย่างเด่นชัด

จะเห็นได้ว่าคาบสมุทรตั้งกล่าวเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ขวางกั้นการเดินทางเชื่อมต่อระหว่างซีกโลกฟากตะวันออกซึ่งมีจีนเป็นผู้นำการค้า และซีกโลกฟากตะวันตกที่มีอินเดีย เอเชียกลาง และยุโรปเป็นผู้นำการค้า การเดินทางเชื่อมต่อในอดีตซึ่งพัฒนาการของเรือที่สามารถท่องมหาสมุทรลึกนั้นยังไม่เกิดขึ้น การเชื่อมต่อของผู้คนได้ใช้เรือใบขนาดเล็กที่อาศัยแรงลมและมีทุนข้างเรือเพื่อป้องกันเรือล่มเดินทางเลียบคาบสมุทรเพื่อติดต่อค้าขายระหว่างกัน สินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนจึงมีปริมาณไม่มากนัก และมีไม่หลากหลาย และบ่อยครั้งจะเป็นไปในลักษณะซื้อมาขายไประหว่างการเดินทาง จะเห็นได้ว่า คาบสมุทรภาคใต้ที่ทอดตัวขวางกั้นการเชื่อมต่อตั้งกล่าวนับเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ระยะเวลาในการเดินทางเชื่อมต่อกันทางน้ำนั้นยาวไกลมากขึ้นด้วยต้องอ้อมลงไปยังช่องแคบมะละกา แต่อย่างไรก็ดี เส้นทางดังกล่าวได้มีบทบาทสำคัญขึ้นในภายหลังที่มีเรือสินค้าที่มีขนาดใหญ่มากขึ้น ซึ่งมีระวางบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ และมีความหลากหลายของชนิดสินค้า ตลอดจนสามารถเก็บทุนเสียดังได้มากขึ้นเป็นเส้นทางในการเชื่อมต่อกันในระยะเวลาต่อมา

¹⁹ ศรีสักดิ์ วัลลิโถม. “จากท่าชนะถึงสงขลา” ใน *ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2538. หน้า 57.

ภาพที่ 1: ภาพสลักหินที่เจดีย์
บุโรพุโธ สลักเป็นรูปเรือใบ
ขนาดซึ่งมีทวนไม้ไผ่ขนาดข้าง
เพื่อให้เรือไม่พลิกคว่ำ ใช้เดิน
ทางเชื่อมต่อกันในคาบสมุทร
และหมู่เกาะต่างๆ ในยุคโบราณ

ในช่วงยุคแรกๆ ของการเดินทางเชื่อมต่อกัน มนุษย์ผู้ไม่ยอมจำนนต่อสภาวะแวดล้อมที่บีบ
บังคับจึงแสวงหาเส้นทางลัดต่างๆ เพื่อเดินทางข้ามคาบสมุทรแทนการเดินทางอ้อมแหลมด้านล่างผ่าน
ทางช่องแคบมะละกา จึงทำให้เกิดเมืองท่าต่างๆ มากมายริมทะเลทั้งปากตะวันตก และปากตะวันออก
ออกของคาบสมุทรภาคใต้ และเมืองนครศรีธรรมราชก็ถือกำเนิดขึ้นจากปัจจัยดังกล่าวด้วยนั่นเอง ที่ม
ีความสัมพันธ์กับเส้นทางติดต่อค้าขายข้ามคาบสมุทรที่เดินทางตามลำน้ำสายต่างๆ และตัดข้ามภูเขา
มายังอีกปากหนึ่งของสันปันน้ำของการติดต่อค้าขายยุคโบราณ

การก่อกำเนิด และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครศรีธรรมราชจึงมีปัจจัยแวดล้อม
ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง กล่าวคือ เมืองนครศรีธรรมราชตั้งอยู่บนแนวสันทราย (sand berm) ที่มีลักษณะ
เป็นลานตะพักชายฝั่ง (marine terrace หรือ coastal terrace) ของชายฝั่งอ่าวไทยที่มีลักษณะเป็น
ชายฝั่งยกตัว ด้านตะวันออกของเมืองคือ อ่าวนครศรีธรรมราชที่เกิดขึ้นจากการปิดล้อมของดินตะกอน
แม่น้ำจากลำน้ำปากพนังทำให้อ่าวนครศรีธรรมราชมีความอุดมสมบูรณ์อย่างสูง และเหมาะสำหรับ
แวะพักหลบคลื่นลมของเรือขนาดเล็ก แต่อย่างไรก็ดี ด้วยตะกอนที่ถูกพัดพามาจากแม่น้ำปากพนัง
ก็ได้ทำให้อ่าวนครศรีธรรมราชมีความตื้นเขินมากจนไม่สามารถเดินเรือขนาดใหญ่เข้ามาได้

นอกจากนี้ ยังมีลำน้ำสายอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากที่เอื้อให้เมืองนครศรีธรรมราชมีความ
อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนทำหน้าที่เป็นเส้นทางเชื่อมต่อกันระหว่างชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ทางทิศ
ใต้ของเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มกว้างขวางและมีแม่น้ำหลายสาย จึงเป็นพื้นที่
รับน้ำหลากลงมาจากเทือกเขานครศรีธรรมราชด้วย อีกทั้งลำน้ำเหล่านี้จะเชื่อมต่อไปยังพื้นที่ส่วน
ปากพนังที่อยู่ใต้ลงไปด้วย และจากการศึกษาแผนที่โบราณรวมถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์อื่นๆ
ทำให้ทราบข้อมูลว่าแต่เดิมทีนครศรีธรรมราชมีเส้นทางสัญจรทางน้ำที่เชื่อมต่อไปยังลุ่มน้ำทะเลสาบ
สงขลาได้โดยผ่านทางปากพนัง และยังเป็นเส้นทางสัญจรมาจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏ
กล่าวถึงในนิราศแพยกไพร่ด้วย

นอกจากลำน้ำต่างๆที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการตั้งชุมชนซึ่งได้ก่อตัว และมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนขึ้นจนกลายเป็นเมืองนครศรีธรรมราช จะเห็นได้ว่าทำเลที่ตั้งดังกล่าวยังมีความสัมพันธ์กับช่องเขาของเทือกเขานครศรีธรรมราช ตรงตำแหน่งที่เรียกว่า “เขาแก้ว” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอลานสกา ซึ่งมีลำน้ำที่เชื่อมต่อมาจากเมืองนครศรีธรรมราชมายังพื้นที่บริเวณนี้ได้²⁰ ช่องเขาดังกล่าวจึงทำหน้าที่เป็นประตูที่เชื่อมต่อกันระหว่างพื้นที่ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของเทือกเขานครศรีธรรมราช ซึ่งเชื่อมต่อไปยังพื้นที่เขตชุมชนโบราณในเขต อ. ท่งสง จ. นครศรีธรรมราช อ. เวียงสระ จ. สุราษฎร์ธานี และเชื่อมต่อไปยังชายฝั่งทะเลอันดามันในเขตจังหวัดกระบี่ได้ และช่องเขาดังกล่าวก็ยังถูกใช้มาโดยตลอดในการเดินทางทางบกระหว่างนครศรีธรรมราชไปยังเมืองสุราษฎร์ธานี ดังปรากฏกล่าวถึงในเส้นทางเดินเท้าของท่านปาน พระภิกษุขวานนครศรีธรรมราชที่เดินทางกลับจากกรุงเทพฯ ไปยังนครศรีธรรมราชหลังจากบวชเรียนสำเร็จเพื่อทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชก็ยังคงเดินทางผ่านเส้นทางนี้²¹

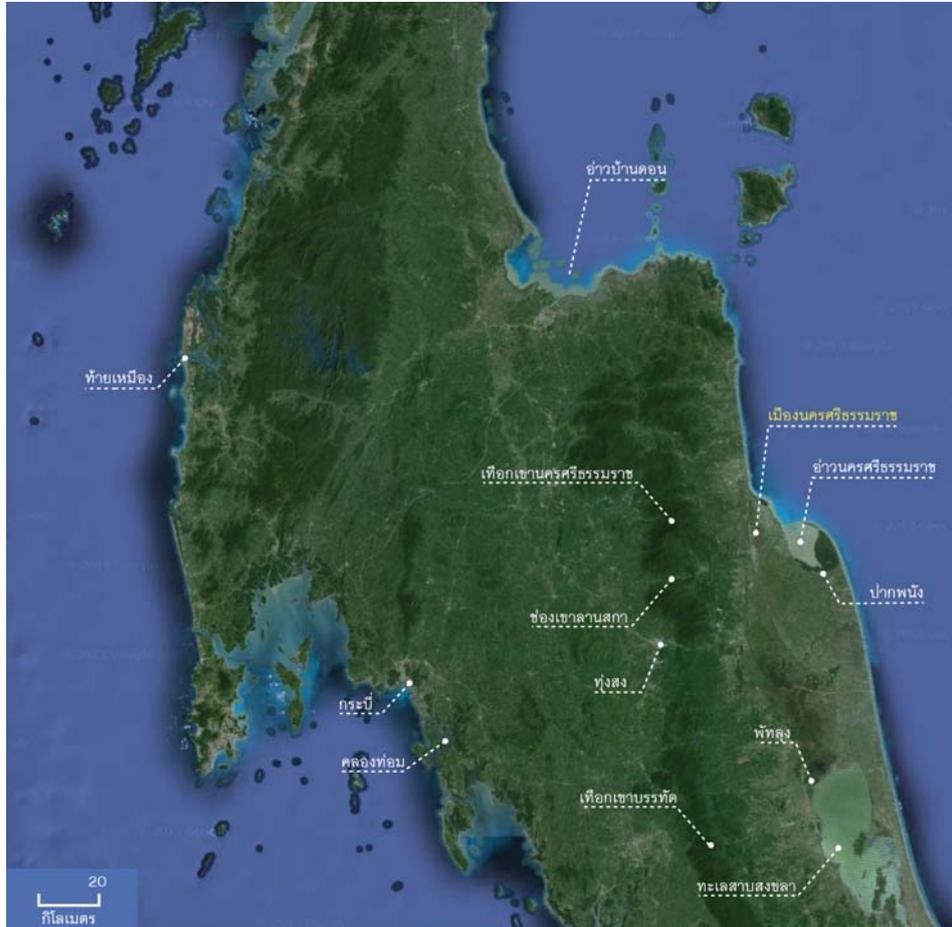
นอกจากนี้ พื้นที่ทางฟากตะวันตกของเทือกเขาบรรทัดยังเป็นพื้นที่ราบที่กว้างขวางและอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนาจึงมีชุมชนเก่าแก่ตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่มากมาย ดังสะท้อนให้เห็นในการกล่าวถึงในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ดังการส่งเสริมให้เกิดการสร้างชุมชนและพื้นที่ทำนาเพื่อเป็นการเพิ่มความมั่นคงในอาหารให้แก่เมือง ซึ่งเมื่อมีความมั่นคงทางอาหารแล้วทรัพยากรแรงงานก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วย โดยขยายตัวขึ้นไปยังพื้นที่ตอนเหนือของเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไป ในลุ่มแม่น้ำตาปี ลุ่มแม่น้ำกระแฉะ ลุ่มแม่น้ำท่าทอง ลุ่มแม่น้ำพุมดวง ลุ่มแม่น้ำหลังสวน²²

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าชัยภูมิที่ตั้งของเมืองนครศรีธรรมราชในระดับภูมิภาคนั้นมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ต่างๆ ทั้งพื้นที่ข้างเคียงที่ทำหน้าที่เป็นเก็บของป่าประเภทต่างๆ รวมไปถึงแหล่งผลิตข้าวที่ทำให้เมืองมีความมั่นคงทางอาหารจนสามารถพัฒนาเมืองขึ้นสู่เมืองระดับรัฐได้ในที่สุด นอกจากนี้ เมืองนครศรีธรรมราชยังมีศักยภาพในการติดต่อสัมพันธ์และทำการค้ากับเมืองอื่นๆ ผ่านทั้งสองชายฝั่งทะเล ทั้งฟากฝั่งทะเลตะวันออกที่ตัวเมืองตั้งอยู่ และฟากฝั่งตะวันตกซึ่งมีเส้นทางข้ามคาบสมุทรเชื่อมต่อ ด้วยคุณสมบัติดังกล่าวมานี้เองที่ทำให้นครศรีธรรมราชมีพัฒนาการมาอย่างสืบเนื่อง และเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น ในขณะที่เมืองที่ก่อร่างสร้างตัวร่วมสมัยกันมาได้ยุติบทบาทลงไปก่อนหน้านี้แล้ว เช่น เมืองไชยา เป็นต้น

²⁰ ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. ซึ่งเก็บความมาจากการสัมภาษณ์ นายอม บรรจบ กาญจน์ บ้านเลขที่ 59 หมู่ที่ 1 ต.ขุนทะเล อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช.

²¹ ท่านปาน. *ความมหัศจรรย์ยิ่งใหญ่ครั้งซอม*. นครศรีธรรมราช: วัดเพชรจริก. มปป. หน้า 14.

²² "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช". ใน *รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช*. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ นุชิต (แยม ผนคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505. หน้า 46-63.

ภาพที่ 2: แผนที่แสดงที่ตั้งของเมืองนครศรีธรรมราช และความสัมพันธ์กับพื้นที่อื่นๆ ในคาบสมุทรภาคใต้
ปรับปรุงจาก: Google Map

อย่างไรก็ตาม คุณสมบัติที่กล่าวมาข้างต้นนั้นส่งเสริมให้เมืองนครศรีธรรมราชรุ่งเรืองมาได้ ในระยะเวลาที่ร่วมสมัยกับอยุธยา และต้องลดบทบาทลง เนื่องมาจากการค้าทางทะเลเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปมาก กล่าวคือ เทคโนโลยีในการต่อเรือและการเดินเรือมีความก้าวหน้าไปมากทำให้เรือสินค้ามีขนาดใหญ่มากขึ้น บรรทุกสินค้า และเสถียรได้มากขึ้น และเดินทางลัดตัดตรงบนมหาสมุทรได้ทำให้อันระยะทางไปได้มาก ทำให้เมืองท่าต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาในบริบทเก่าได้ยุติบทบาทลงและเกิดเมืองท่าใหม่ๆ เช่น เมืองมะละกา เมืองสิงคโปร์ เมืองสงขลา ที่มีบทบาทมากขึ้นมาโดยลำดับ เหตุดังกล่าวมาข้างต้นทำให้เมืองนครศรีธรรมราชหมดบทบาทการเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าเดิมลง และทำหน้าที่เป็นเพียงเมืองศูนย์กลางทางศาสนา และเมืองตัวแทนของราชสำนักในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ในการควบคุมดูแลปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้

7. ทำเลที่ตั้ง และการวางผังระดับเมืองของเมืองประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช

จากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับข้อมูลในแง่ทำเลที่ตั้งของเมืองนครศรีธรรมราชในระดับภูมิภาค ในลำดับถัดมาจะขออธิบายถึงทำเลที่ตั้งของเมืองนครศรีธรรมราชในระดับผังเมือง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้เป็น จากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ด้านการตั้งถิ่นฐานของผู้คนร่วมกับการศึกษา ด้วยวิธีการแปลความหมายภาพถ่ายดาวเทียมร่วมกับการทบทวนสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง และการลงภาคสนามในพื้นที่

การตั้งถิ่นฐานสร้างชุมชนและพัฒนาการมาสู่ความเป็นเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ตั้งถิ่นฐานอยู่บนแนวสันทราย (sand berm) ที่มีความกว้างประมาณ 600 เมตร ที่ทอดตัวอยู่ในแนวเหนือ-ใต้ โดยที่ตอนปลายของสันทรายดังกล่าวอยู่ใต้เมืองพระเวียงลงมา ซึ่งมีแม่น้ำลำคลองหลายสายอยู่ในพื้นที่ ทำให้ทราบว่าทางภูมิศาสตร์นั้นพื้นที่ดังกล่าวทำหน้าที่รับน้ำที่หลากลงมาจากเทือกเขานครศรีธรรมราชที่อยู่ทางด้านตะวันตก และระบายน้ำลงทะเลผ่านเครือข่ายคลองจำนวนมากที่มีอยู่ภายในพื้นที่

การตั้งชุมชนในระยะแรกของเมืองนครศรีธรรมราชในแหล่งโบราณคดีนั้นมีความสัมพันธ์กับลำน้ำสายนี้ด้วย คือ “แหล่งโบราณคดีท่าเรือ” ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุเก่าแก่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมา และขยายตัวอย่างสูงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-19²³ ซึ่งสัมพันธ์กับสมัยตามพหุศิลปกรรมที่อยุธยาตอนต้น อย่างไรก็ตาม ในอดีตนั้นเส้นทางการเชื่อมต่อกับโลกภายนอกที่สำคัญของเมืองนคร คือ โครงข่ายของลำน้ำทางด้านทิศใต้ของเมืองที่ต่อเชื่อมไปยังพื้นที่แถบปากพนังและลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนบน ซึ่งแสดงอยู่ในแผนที่โบราณที่ชาวตะวันตกได้ทำไว้จำนวนหลายระวาง ซึ่งแม้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังใช้เป็นเส้นทางการเชื่อมต่อที่สำคัญ ดังปรากฏกล่าวถึงใน “นิราศแพรวไพร” แต่อย่างไรก็ตาม ลำน้ำดังกล่าวนี้ได้ต้นเงินมากในภายหลัง

เพราะฉะนั้น การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในแหล่งโบราณคดีท่าเรือจึงเป็นชุมชนเมืองทำการค้าขนาดเล็ก จนเมื่อเมื่อมีการขยายขนาดชุมชนและมีการลงหลักปักฐานถาวรขึ้นจำเป็นต้องหาพื้นที่ที่เป็นดอนเพื่อสร้างองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองให้ถาวรมากขึ้น โดยเฉพาะวัดวาอาราม และเขตศูนย์กลางการปกครองจึงขยายขึ้นมาสร้างเมืองในพื้นที่เมืองพระเวียงที่อยู่เหนือขึ้นมา และมีสภาพเป็นที่ดอนน้ำไม่ท่วม ดังที่ยังปรากฏเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่า “เมืองกระหม่อมโคก” ที่แสดงให้เห็นภูมิฐานของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่พื้นที่ส่วนที่เป็นชุมชนเมืองท่าค้าขายก็ยังคงดำเนินอยู่คู่ขนานกันไป

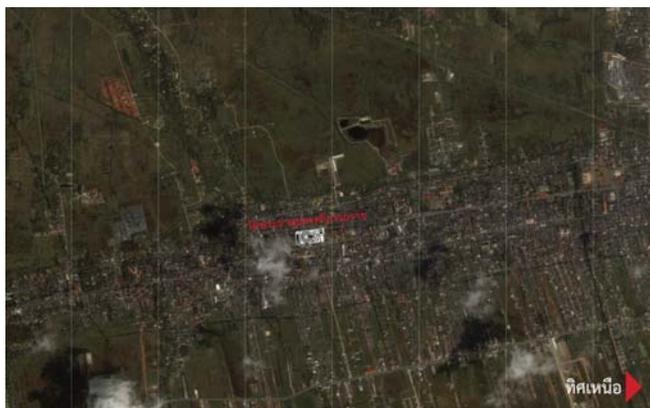
หลักฐานทางโบราณคดีได้แสดงข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 ใน “แหล่งโบราณคดีท่าเรือ” และมีการขยายขยายมาตั้งเมืองในลักษณะที่เป็นเมืองแบบมีคูน้ำคันดิน ตั้งอยู่ตรงพื้นที่ที่ถัดขึ้นมาทางทิศเหนือของชุมชนท่าเรือ มีชื่อเรียกเมืองดังกล่าวว่า “เมืองพระเวียง” หรือ “เมืองกระหม่อมโคก”²⁴ มีขนาดกว้างประมาณ 630 เมตร และยาวประมาณ 1.8 กิโลเมตร วางตัวอยู่

²³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน นางกรรณ ศรีชาย. “นครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร 2543. หน้า 21-38.

²⁴ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม. อ้างแล้ว. หน้า 67.

บนแนวสันทราย ซึ่งเมืองพระเวียงมีหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีอายุเก่าแก่ตั้งแต่สมัยศรีวิชัย มาจนถึงรัตนโกสินทร์²⁵ สำหรับศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญของเมืองพระเวียง จากการศึกษาภาคสนามพบว่า วัดท้าวโคตรอาจจะเป็นวัดที่มีความสำคัญวัดหนึ่งของเมืองพระเวียง ด้วยยังปรากฏฐานรากของสถูปเจดีย์ทรงปราสาทที่มีขนาดใหญ่มาก ในที่นี้จึงสันนิษฐานว่า วัดท้าวโคตรอาจเคยทำหน้าที่เป็นวัดพระมหาธาตุของเมืองนครศรีธรรมราชคู่กับวัดพระบรมธาตุด้วยก็เป็นได้

นอกจากนี้ เมืองนครศรีธรรมราชยังมีโครงข่ายลำน้ำที่ทำหน้าที่เป็นเส้นทางเชื่อมต่อไปยังทะเลอีกซึ่งในปัจจุบันได้ต้นเขินและแคบลงเป็นลำคลอง อาทิ “ลำน้ำหัวตรุด” ซึ่งเรียกตรงบริเวณปากน้ำว่า “ปากนคร” อันหมายถึง เส้นทางที่เมืองนครศรีธรรมราชใช้เชื่อมต่อกับภายนอก จึงทำให้เรียกลำน้ำสายนี้ตั้งแต่จุดที่บรรจบกับ “คลองท่าวัง” ที่จุดขึ้นใหม่จนไปถึงปากน้ำว่า “ลำน้ำปากนคร” ซึ่งลำน้ำหัวตรุดนี้ได้เชื่อมต่อเข้าไปยังพื้นที่ตอนในแผ่นดินโดยโค้งกระหวัดอ้อมทางด้านใต้ของเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน และยังเชื่อมต่อกับลำน้ำสายอื่นๆ ในพื้นที่ตอนในที่ไหลลงมาจากแนวเทือกเขานครศรีธรรมราช

ภาพที่ 3: (ภาพซ้าย) ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งของวัดพระธาตุนครศรีธรรมราช (ภาพขวา) แผนที่แสดงที่ตั้งของวัดพระธาตุนครศรีธรรมราช ที่สัมพันธ์กับเส้นชั้นความสูง และเส้นทางคมนาคมในปัจจุบัน แม้ว่าแผนที่นี้จะมีมาตราส่วนที่หยาบ แต่ก็แสดงข้อมูลลักษณะภูมิประเทศ (Topography) ตามเส้นชั้นความสูงที่แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจะตั้งอยู่บนสันทรายจริง หากแต่ก็ไม่ตั้งอยู่ตรงกลางของสันทราย

ปรับปรุงจาก: www.google.com

เหนือจากเมืองพระเวียงขึ้นมาบนสันทรายเดียวกัน คือ “เมืองนครศรีธรรมราช” ที่มี “พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” เป็นศูนย์กลางทางกายภาพและจิตวิญญาณของเมืองซึ่งน่าจะหมายถึง “เมืองนครดอนพระ” ซึ่งในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชกล่าวว่าพระพนมวัง และนางเสด็จทองเป็นผู้สร้างนั่นเอง²⁶ นอกจากนี้ ในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชยังให้ข้อมูลอีกว่า เมืองนครศรีธรรมราชที่มีอายุก่อนหน้า (คงหมายถึงเมืองพระเวียง) คงร้างผู้ปกครองลงจึงทำให้พระพนมวัง และนางเสด็จทองที่มีสายสัมพันธ์กับเมืองเพชรบุรีลงมาปกครองและฟื้นฟูเมือง และบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ²⁷

8. ทำเลที่ตั้ง และข้อสังเกตเรื่องการวางผังของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ในระยะแรกสร้าง

จากการศึกษาของรองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ให้ข้อเสนอว่า พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นคงได้ถูกสถาปนาขึ้นมาแล้วตั้งแต่สมัยที่ศูนย์กลางของเมืองนครศรีธรรมราชยังอยู่ที่เมืองพระเวียง²⁸ โดยตั้งอยู่ห่างจากแนวกำแพงเมืองพระเวียงประมาณ 500 เมตร ซึ่งให้คำอธิบายสาเหตุของการที่วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นไม่ได้ตั้งอยู่ใจกลางของเมืองนครศรีธรรมราช แต่ที่ตั้งก่อนไปประชิดกับเมืองพระเวียง ซึ่งหากจะสันนิษฐานต่อเนื่องในประเด็นดังกล่าว จะอาจมีสมมติฐานว่า วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอาจเคยทำหน้าที่เป็นวัดอรัญญาที่อยู่นอกกำแพงเมืองในสมัยเมืองพระเวียงตามคติที่ได้รับสืบทอดมาจากลังกาก็เป็นได้ และต่อมาเมื่อเมืองนครดอนพระทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของนครศรีธรรมราชตั้งแต่สมัยอยุธยาลงมา ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชกลายเป็นวัดที่ได้รับการทำนุบำรุงอย่างยิ่งตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังปรากฏมีโบราณวัตถุสถานสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมากภายในวัด

“เมืองนครศรีธรรมราช” หรือ “เมืองนครดอนพระ” มีตัวเมืองขนาดกว้างประมาณ 665 เมตร และยาวประมาณ 2.4 กิโลเมตร จะเห็นได้ว่าหากพิจารณาในประเด็นของสภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งจะเห็นว่าแนวของสันทรายดังกล่าวได้แผ่ตัวกว้างมากขึ้นในทางตอนเหนือขึ้นไป แสดงให้เห็นว่าในการสร้างเมืองนั้นมีการเลือกให้สามารถสร้างในพื้นที่ตอนที่เหนือขึ้นไปซึ่งมีแนวสันทรายที่กว้างกว่าได้ แต่การเลือกสร้างเมืองนครดอนพระติดกับเมืองพระเวียงนั้นได้แสดงให้เห็นว่าเมืองใหม่ที่ขยายขึ้นมาเป็นเมืองที่มีรากฐานมาจากเมืองพระเวียงนั่นเอง และแม้ว่ามีการสร้างเมืองนครขึ้นมาใหม่แล้วก็ตาม แต่เมืองพระเวียงก็ยังคงมีการตั้งถิ่นฐานอยู่คู่กันมาด้วย แต่เมืองพระเวียงคงมาเสื่อมบทบาทลงในช่วงหลังที่มีการขุดคลองที่กว้างเชื่อมต่อจากคลองปากนครมายังเมืองนครศรีธรรมราชโดยตรง สำหรับองค์ประกอบทางกายภาพของตัวเมืองที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ที่เป็นแนวกำแพงเมืองก่ออิฐนั้นสร้าง

²⁵ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. เฟื่องอ้าง. หน้า 59.

²⁶ David K.Wyatt. *The Crystal sands : the chronicles of Nagara Sri Dharrmaraja*. New York: Cornell University. 1975. p. 197.

²⁷ เฟื่องอ้าง. 198.

²⁸ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. อ้างแล้ว. หน้า 69.

ขึ้นในราวรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยโปรดเกล้าให้ เมอร์ซิเออร์ เดอร์ลาม่า (M. de la Mare) ชาวฝรั่งเศสมาเป็นวิศวกรควบคุมการก่อสร้าง และมีเส้นทางสัญจรหลักอยู่ตรงกลางของแนวสันทราย

ประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งของการวางผังวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชที่นักวิชาการตั้งคำถามกัน คือ “สาเหตุใดที่ทำให้องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชมีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณหันไปทางทิศเหนือ” ซึ่งเดิมทีผู้วิจัยมีสมมติฐานของสาเหตุดังกล่าวว่า “อาจเป็นผลมาจากการที่วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชได้วางตัวอยู่บนสันทรายที่แคบยาวที่วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ จึงทำให้องค์พระบรมธาตุเจดีย์วางผังให้หันไปยังทิศเหนือ”

เมื่อทำการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่พบว่า แนวสันทรายนครศรีธรรมราชมีความกว้างประมาณ 600 เมตร ในขณะที่ผังบริเวณเขตพุทธาวาสนั้นมีความกว้าง 75 เมตร (แนวตะวันออก-ตะวันตก) และมีความยาว 120 เมตร (แนวเหนือ-ใต้) เมื่อเทียบเคียงกับความกว้างของสันทรายที่มีถึงประมาณ 600 เมตร จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของพื้นที่ที่ได้รับการออกแบบวางผังนั้นมีสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับความกว้างทั้งหมด และไม่ได้เป็นปัญหาหากมีความประสงค์จะวางผังพื้นที่ในแนวตะวันออก-ตะวันตกเลย นอกจากนี้ จากการสำรวจจริงวัดเพื่อจัดทำแบบสถาปัตยกรรมยังให้ข้อมูลอีกว่า ผังบริเวณที่เห็นในปัจจุบันนั้นแตกต่างไปจากผังบริเวณเมื่อแรกสร้างที่มีจำนวนอาคารไม่มากนัก เพราะฉะนั้นผังบริเวณเมื่อแรกสร้างนั้นจะมีขนาดเล็กกว่านี้มาก

อีกทั้ง หากแนวสันทรายเป็นตัวกำกับให้เกิดการวางผังในแนวเหนือ-ใต้จริงจะเกิดคำถามต่อว่า “ทำไมองค์พระธาตุเจดีย์จึงไม่มีบันไดทางขึ้นที่หันไปยังด้านทิศใต้” ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองพระเวียง และเป็นทิศที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อในพุทธศาสนาในคติความเชื่อเรื่องชมพูทวีปที่กล่าวว่าตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุอีกด้วย ดังจะเห็นว่า พระเจดีย์สุวรรณมาลิก วัดราชประดิษฐฐาน (วัดพระโคะ) อ.สทิงพระ จ.สงขลา และพระเจดีย์ประธาน วัดพระเจดีย์งาม อ.ระโนด จ.สงขลา ต่างก็มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณอยู่ทางด้านทิศใต้

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าการวางผังขององค์พระบรมธาตุที่สร้างบนไต่ทางขึ้นสู่ลานประทักษิณไปทางทิศเหนือนี้ เกิดจากการออกแบบสร้างสรรค์อย่างจงใจ และอาจมีมูลเหตุที่มาที่สืบทอดมาจากคติความเชื่อหรือรูปแบบบางประการที่สืบทอดมาในหน้าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ซึ่งการรับรู้ในปัจจุบันได้ขาดตอนไปแล้วก็เป็นได้ ทั้งนี้จึงควรมีการศึกษาวิเคราะห์สาเหตุดังกล่าวเชิงลึกต่อไป

9. พัฒนาการของผังบริเวณ และมรดกสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช จากอดีต-ปัจจุบัน

พัฒนาการของการวางผังพื้นที่เขตพุทธาวาสของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในขณะนี้เกิดจากการบูรณาการองค์ความรู้ที่รับจากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์กับความรู้ที่ได้จากการศึกษาสำรวจจริงวัดอาคาร การจัดทำแบบสถาปัตยกรรม ตลอดจนการจัดทำแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ ดังจะนำเสนอข้อมูลดังรายละเอียดต่อไปนี้

9.1 พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 1

ผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในระยะที่ 1 จะมีการก่อสร้างเจดีย์เป็นองค์ประธานของผังบริเวณเขตพุทธาวาส ทั้งนี้ ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชกล่าวว่าได้ก่อสร้างพระบรมธาตุขึ้นในศักราช 1098 ซึ่งเมื่อแปลงกลับเป็นพุทธศักราช จะเป็นปี พ.ศ.1719²⁹ อย่างไรก็ตาม ย่อมมีการก่อสร้างพระวิหาร หรือศาลาสำหรับการประกอบพิธีกรรมอยู่ด้วย ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าจะมีวิหารอยู่ทางด้านทิศเหนือขององค์พระเจดีย์ซึ่งสัมพันธ์กับบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ หรืออยู่ทางทิศตะวันตกตามแบบแผนนิยมของวัดในพุทธศาสนา ก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ อาจจะมีการสร้างพระเจดีย์รายอยู่ล้อมรอบพระเจดีย์ประธานทั้งสี่ด้าน ซ้อนกันจำนวน 3 ชั้น หรือที่ในพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ทรงเรียกว่า “สามแถว” โดยเป็นเจดีย์ทรงระฆังเช่นเดียวกับพระเจดีย์ประธานมีขนาดลดหลั่นกันลงมา ซึ่งพระเจดีย์รายเหล่านี้อาจมีการสร้างขึ้นพร้อมๆ กับพระเจดีย์ประธาน หรือหลังจากการสร้างพระเจดีย์ประธานไปแล้วก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น จากการสำรวจจริงวัดพบว่า ส่วนฐานของเจดีย์รายเหล่านี้จมลงใต้พื้นทรายและจากการคาดคะเนดูด้วยการใช้วิทยุการณ์ทางสถาปัตยกรรมจะเห็นว่า เจดีย์รายเหล่านี้สร้างอยู่บนพื้นระดับเดียวกันกับฐานของพระเจดีย์ประธาน อย่างไรก็ตาม หากมีการสร้างเจดีย์รายขึ้นประกอบผังบริเวณมาตั้งแต่ต้นนั้น จะทำให้ผังบริเวณมีความคล้ายคลึงกับการวางผังของเจดีย์บุโรพุทโธ ซึ่งมีการวางตัวเจดีย์รายล้อมรอบเจดีย์ประธานเป็น 3 ชั้นด้วยเช่นกัน ซึ่งถ้าผังบริเวณมีลักษณะเป็นเช่นนี้ ดร.นันทนา ชุตินวงศ์ ยังเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่าแสดงความใกล้ชิดกับการวางผังเป็นมณฑลในพุทธศาสนาหายานอีกด้วย³⁰

ภาพที่ 3: ภาพสามมิติแสดงรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในระยะที่ 1 ที่มีการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ในปี พ.ศ. 1719 ทั้งนี้ อาจจะมีการสร้างเฉพาะเจดีย์ประธานเพียงองค์เดียว หรือมีการสร้างเจดีย์รายพร้อมด้วยก็เป็นไปได้ทั้งสองแนวทาง เนื่องจากไม่มีหลักฐานกำกับช่วงเวลาในการก่อสร้างเจดีย์ราย

²⁹ David K. Wyatt. อังแล้ว. หน้า 77.

³⁰ อาจารย์ ดร. นันทนา ชุตินวงศ์ให้ข้อคิดเห็นในระหว่างการลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามที่วัดพระศรีมหาธาตุนครศรีธรรมราช ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2557.

9.2 พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 2

จากการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ในปี พ.ศ.1719³¹ รวมไปถึงพระเจดีย์ราย และคงได้สร้างอาคารที่ทำหน้าที่เป็นวิหารเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาคู่กับพระเจดีย์ แต่ไม่มีข้อมูลให้สันนิษฐานได้ว่าวิหารดังกล่าวนั้นควรจะอยู่ด้านหน้าพระเจดีย์ทางทิศตะวันออก หรือตรงบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณทางทิศเหนือ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษารูปแบบผังบริเวณของวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ในระยะที่ 2 นี้ เป็นไปได้ 2 แนวทาง คือ

- พัฒนาการระยะที่ 2 แนวทางที่ 1 คือ "มีการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861 เพิ่มเติมจากพระเจดีย์ประธานที่มีอยู่เดิม" หรือ;

- พัฒนาการระยะที่ 2 แนวทางที่ 2 คือ "อาจจะมีการมี "โพธิมณฑป" หรือ "วิหารต้นโพธิ์" อยู่ก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861 เพิ่มเติมจากพระเจดีย์ประธานที่มีอยู่เดิม" หรือ;

- พัฒนาการระยะที่ 2 แนวทางที่ 3 คือ "มีการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861 เพิ่มเติมจากพระเจดีย์ประธานที่มีอยู่เดิม และมีการก่อสร้าง "โพธิมณฑป" หรือ "วิหารต้นโพธิ์" ขึ้นภายหลังการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร แต่ก่อนหน้าปี พ.ศ.1919 ที่มีการสร้างวิหารเขียน"

สำหรับ พัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 2: แนวทางที่ 1 คือ เนื่องจากมีหลักฐานกล่าวถึงว่า ในศักราช 1861 หรือในปี พ.ศ.1861 มีการก่อสร้าง "วิหารธรรมศาลา" และ "ทับเกษตร" ซึ่งร่วมสมัยกับรัชกาลพระยาเลอไทของกรุงสุโขทัยซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นสุโขทัยมีความสัมพันธ์กับเมืองนครศรีธรรมราช ดังปรากฏข้อความในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่า "ศักราช 1861 โปรดให้ข้าหลวงออกมา เป็นศรีมหาราชาแต่งพระธรรมศาลา ทำพระระเบียงล้อมพระมหาธาตุ..."³² จากข้อความดังกล่าว ระบุว่าศักราช 1861 แต่เนื่องจากไม่ได้ระบุรูปแบบศักราชที่ชัดเจน หากเป็นมหาศักราช 1861 เมื่อนำมาแปลงเป็นพุทธศักราชจะได้เท่ากับ พ.ศ.2482 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ใกล้กับปัจจุบันมาก จึงเป็นไปได้ที่จะสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากวิหารธรรมศาลาได้ถูกกล่าวถึงในบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อคราวเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ.2427³³ ดังนั้นวิหารธรรมศาลาจึงมีอาจสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1861 ร่วมสมัยกับพระยาเลอไทแห่งอาณาจักรสุโขทัย (ครองราชย์ พ.ศ.1841-1866) และความเป็นไปได้ที่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารธรรมศาลาจะมีลักษณะเป็น "วิหารโถง" เนื่องจากเป็นรูปแบบวิหารที่นิยมสร้างในสมัยสุโขทัย และการสร้างพระพุทธรูปยืนในวิหารธรรมศาลา ยังสามารถเชื่อมโยงไปถึงคติใน

³¹ เฟิงฮ้าง. 77.

³² รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. อ่างแล้ว. หน้า 94.

³³ ภาณุพันธุวงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. ชีววิวัฒน์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. 2471. หน้า 99.

การสร้าง "พระอัฐารส" ในวัฒนธรรมสุโขทัยได้ด้วย นอกจากนี้การเรียกชื่อว่า "ธรรมศาลา" ยังมีนัยถึงคุณลักษณะของอาคารโถง เช่นในวัฒนธรรมภาคใต้ที่นิยมทำ "ศาลาโรงธรรม" อยู่ภายในวัดต่างๆ ในภาคใต้ จนกระทั่งปัจจุบันอีกด้วย รวมทั้งวิหารในลังกาที่นิยมทำเป็นวิหารโถง

นอกจากนี้การสร้าง "พระระเบียงล้อมพระมหาธาตุ" หรือที่เรียกด้วยศัพท์เฉพาะว่า "ทับเกษตร" ยังมีรูปแบบสัมพันธ์กับพระระเบียงทับเกษตรของเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมที่ศรีสัชนาลัย ซึ่งข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่ทำให้นิยามว่าสร้างขึ้นเมื่อศักราช 1027 หรือ ปีพ.ศ.1828 อันแสดงให้เห็นว่ารูปแบบของเจดีย์วัดช้างล้อมที่มีการออกแบบเจดีย์ขึ้นพร้อมกับทับเกษตรนั้นจนมีความงดงามลงตัวนั้น อาจส่งอิทธิพลต่อการต่อเติมทับเกษตรพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชก็เป็นได้ นอกจากนี้ ลายปูนปั้นบริเวณซุ้มเรือนแก้วของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่โดยรอบทับเกษตรนั้น ยังมีลักษณะคล้ายคลึงกับลายปูนปั้นของวัดนางพญาที่ศรีสัชนาลัยอีกด้วย

ภาพที่ 4: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 2 แนวทางที่ 1 คือมีการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861 เพิ่มเติมจากพระเจดีย์ประธานที่มีอยู่เดิม

จากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงที่สะท้อนให้เห็นถึงการเชิญพระสงฆ์ทรงภูมิความรู้จากนครศรีธรรมราชมายังสุโขทัย ความว่า "สังขราชปราษฎ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราชมา" ข้อความดังกล่าวจิตร ภูมิศักดิ์ได้สันนิษฐานว่าการเชิญพระสงฆ์ทรงภูมิความรู้ดังกล่าวไปจำพรรษาที่สุโขทัยนั้นสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของสุโขทัยที่มีเหนือนครศรีธรรมราช ดังแสดงให้เห็นในการกำหนดเขตแดนของสุโขทัยในจารึกหลักที่ 1 ความว่า "ปราบเบื้องตะวันออก รอดสรลง ...ถึงเวียงจันทร์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอนรอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังสมุทรทะเลเป็นที่แล้ว..." ด้วยนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ตรี อมาตยกุล ตีความว่าเป็นความสัมพันธ์ในฐานะเมืองที่เป็นมิตรไมตรีต่อกัน³⁴

³⁴ ตรี อมาตยกุล . "นครศรีธรรมราชในสมัยกรุงศรีอยุธยา". รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 (พ.ศ.2521). นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, 2552. หน้า 120.

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากจารึก และเอกสารทางประวัติศาสตร์อื่นๆ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ด้านพระพุทธศาสนาที่มีต่อกันอย่างแนบแน่น และนอกจากแสงเทียนแห่งพระพุทธศาสนาแล้วก็มีศิลปสถาปัตยกรรมที่ย่อมสองทางแก่กัน และเป็นไปได้ว่า “วิหารธรรมศาลา” และ “ทับเกษตร” ที่สร้างขึ้นมานี้อาจจะได้แรงบันดาลใจย้อนกลับมาจากสถาปัตยกรรมของสุโขทัย

พัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 2: แนวทางที่ 2 คือ สันนิษฐานว่า ก่อนการสร้าง “วิหารธรรมศาลา” และ “ทับเกษตร” อาจจะมีการสร้าง “โพธิมณฑลเศียร” หรือ “วิหารต้นโพธิ์” มาก่อนหน้าแล้วก็เป็นได้ แต่ไม่มีหลักฐานกล่าวถึง ในการก่อสร้างพระวิหารเขียนได้มีข้อความกล่าวถึงว่าเป็นวิหารที่สร้างขึ้นทางด้านทิศเหนือขององค์พระบรมธาตุ และทิศใต้ของโพธิมณฑลเศียร³⁵ ในประเด็นดังกล่าวจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า อาจจะมีการสร้างวิหารต้นโพธิ์อยู่ก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร

พัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 2: แนวทางที่ 3 คือ สันนิษฐานว่า ภายหลังมีการสร้าง “วิหารธรรมศาลา” และ “ทับเกษตร” ในปี พ.ศ. 1861 แล้วจึงมีการสร้าง “โพธิมณฑลเศียร” หรือ “วิหารต้นโพธิ์” แต่ต้องก่อนการสร้างวิหารเขียนในปี พ.ศ. 1919 ดังข้อความกล่าวถึงว่า วิหารเขียนถูกสร้างขึ้นตรงทิศเหนือขององค์พระบรมธาตุ และทิศใต้ของโพธิมณฑลเศียร³⁶ ในประเด็นดังกล่าวจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า อาจจะมีการสร้างวิหารต้นโพธิ์อยู่ก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร

ภาพที่ 5: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 2 แนวทางที่ 2 คือ อาจมีการสร้างโพธิมณฑลเศียรอยู่ก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861 หรือ; พัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 2 แนวทางที่ 3 มีการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861 และหลังจากนั้นมีการสร้างโพธิมณฑลเศียรขึ้น แต่ต้องก่อนการสร้างวิหารเขียนในปี พ.ศ. 1919; ซึ่งทั้ง 2 แนวทางก็จะให้ภาพของผังบริเวณเป็นเช่นเดียวกัน

³⁵ David K. Wyatt. อ้างแล้ว. p.144.

³⁶ David K. Wyatt. อ้างแล้ว. p. 144.

120 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

9.3 พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 3

จากการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ในปี พ.ศ.1719³⁷ รวมไปถึงพระเจดีย์ราย และมีการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตรในปี พ.ศ. 1861 ดังกล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น ในเอกสารตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวถึงการสร้าง “วิหารเขียน” ว่าสร้างขึ้นเมื่อศักราช 1919 หรือปี พ.ศ.1919 โดยหลวงศรีวรวงษาเป็นดำเนินการ ทั้งนี้ระบุว่าตำแหน่งในการก่อสร้างพระวิหารเขียนนี้อยู่ตรงพื้นที่ระหว่างทิศเหนือขององค์พระธาตุ และทิศใต้ของโพธิมณฑิย³⁸ ตรงตำแหน่งดังกล่าวหากจะสันนิษฐานอยู่บนพื้นฐานของการใช้สอยพื้นที่ จะเห็นว่าควรจะเป็นอาคารสำหรับประกอบศาสนากิจมาแต่เดิม และอาจจะเก่าแก่พร้อมกับการสร้างพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช หรือหลังจากการสร้างพระบรมธาตุไม่นานนัก เนื่องจากมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการใช้ประโยชน์ ในประเด็นนี้จึงสันนิษฐานว่าอาคารหลังเดิมคงถูกสร้างเป็นอาคารโถง เมื่อมีการสร้างอาคารใหม่จึงสร้างเป็นอาคารที่มีฝาผนัง และมีการเขียนลวดลายตกแต่ง จึงให้ชื่ออาคารที่สร้างขึ้นใหม่แทนที่ศาลาหลังเดิมนี้อา “วิหารเขียน” แต่วิหารหลังนี้ไม่ได้สร้างเข้าไปบรรจุกับฐานของพระบรมธาตุเลยโดยยังคงปล่อยให้เป็นที่บันไดทางขึ้นลานประทักษิณกลางแจ้งดั้งเดิม

ภาพที่ 6: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 3 คือ มีการสร้างวิหารเขียน ตรงพื้นที่ระหว่างทิศเหนือของพระบรมธาตุกับทิศใต้ของโพธิมณฑิย ในปี พ.ศ. 1919

³⁷ เฟิ่งอ้าง. p. 77.

³⁸ เฟิ่งอ้าง. p. 144.

9.4 พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 4

นับจากปี พ.ศ.1919 ที่ระบุว่ามีการสร้างวิหารเขียนขึ้น หลังจากนั้นมาอีก 117 ปี กล่าวคือ ในมหาศักราช 1415 หรือตรงกับปี พ.ศ. 2036 จึงมีบันทึกถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ และการก่อสร้าง ภายในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอีกครั้ง และในช่วงเวลานี้ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่รุ่งเรืองขึ้นมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา และทำให้สุโขทัยได้ลดบทบาทลงไปเป็นเพียงเมืองภายใต้การปกครองของอยุธยา เฉกเช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช

ในปี พ.ศ. 2036 ในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ให้ข้อมูลว่า “เมื่อมหาศักราชได้ ๑๔๑๕ ปีนั้น.....จะทำพระระเบียงลอมพระมหาธาตุและกำแพงลอมพระระเบียง ทั้งศรีดาร์นั้นแล้ว... ได้แก่มหาหมงคลแต่่มุอีสาร ๑๕ ห้อง ได้แต่่มหาโชตติบายู ๒๐ ห้อง ทั้งประตูล้อมมหาเถรเหมรั้งศรีพระ ทำขามสาลา แต่่นั้นไปได้แก่มหาเถรสติพงษ์ ๑๕ ห้อง.....เมื่อคิดตามผู้ใดห้องนั้นใช้ เปนห้อง ๑๖๕ ห้อง แลพรพุทธรูปสมาธิ อยู่ทุกห้องเปนพรพุทธเจ้า ๑๖๕ พรองครศรีดานเปนพรพุทธรูปเทานี้”³⁹

จากเอกสารได้ระบุมหาศักราช 1415 ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 2036 ว่ามีการทำระเบียงคตทั้งสี่ด้านล้อมผังบริเวณเขตพุทธาวาส และระเบียงคตดังกล่าวเป็นระเบียงแบบมีกำแพงที่ด้านนอก และโถงด้านใน โดยเริ่มต้นนับจากมุขอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) ผ่านวิหารธรรมสาลา จนถึงมุขอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) มีจำนวน 50 ห้อง จากมุขอาคเนย์(ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ถึงมุขมรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) จำนวน 33 ห้อง จากมุขมรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) ถึงมุขพายัพ(ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) จำนวน 43 ห้อง จากมุขพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ถึงมุขอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) จำนวน 36 ห้อง รวมทั้งหมด 165 ห้องเสา (หากรวมตามรายละเอียดที่ระบุจะได้อีกทั้งหมด 162 ห้องเสา แต่ในเอกสารระบุไว้ว่ามีทั้งหมด 165 ห้องเสา) และประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประจำทุกห้องเสา รวมทั้งสิ้น 165 องค์ เมื่อนำรายละเอียดดังกล่าวมาเรียงเป็นแผนผังพบว่า มีลักษณะรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวแนวยาวในแกนทิศเหนือ-ใต้ ซึ่งสอดคล้องกับผังบริเวณที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ เอกสารชิ้นนี้ยังแสดงให้เห็นว่าแต่เดิมที่พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในระเบียงคตนี้เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หากเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยเช่นในปัจจุบันไม่

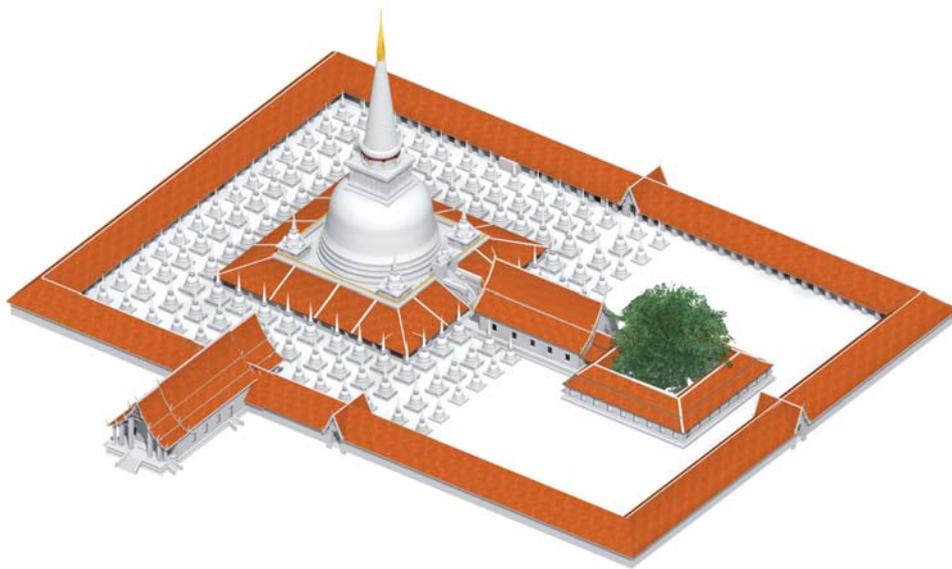
ในที่นี้มีข้อสังเกตว่า วัดพระมหาธาตุ หรือวัดหลวงที่สำคัญที่เป็นหลักของพระนคร และเมืองอื่นๆ ในวัฒนธรรมอยุธยาจะมีการสร้างระเบียงคตอยู่ล้อมรอบพระเจดีย์ หรือพระปรางค์ประธานอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น โดยระเบียงคตดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ การปิดล้อมพื้นที่เพื่อความปลอดภัย การกำหนดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน ตลอดจนการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงสัญลักษณ์ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับแนวคิดแบบเทวราชาที่อยุธยาได้รับสืบทอดมาจากวัฒนธรรมเขมร ในขณะที่พุทธศาสนาที่รับมาจากลังกาดั้งแต่ตั้งเดิมนั้นมีวิถีคิดเรื่องดังกล่าวที่แตกต่างกัน

³⁹ เฝิงอ้าง. 218.

122 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อย่างไรก็ตาม ในการสร้างระเบียงคตเพื่อล้อมรอบพื้นที่ของเขตพุทธาวาสให้เป็นสัดส่วน และ
ลากวงล้อมเข้าไปบรรจบตรงห้องสุดท้ายของวิหารธรรมศาลา จึงมีความจำเป็นการต้องเปลี่ยนแปลง
ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารธรรมศาลาจากที่เคยเป็น “วิหารโถง” เดิมมาเป็นวิหารที่มีผนัง
ล้อม และทำให้ห้องส่วนท้ายของวิหารเดิมที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติที่เป็นพระพุท
ธูปที่ก่อสร้างขึ้นตามคติพระอัฐารสในสมัยสุโขทัยนั้นได้กลายเป็นพระประธานในห้อง “ท้ายจร
นม” ในส่วนที่เชื่อมต่อกับระเบียงคตแทน จึงมีความจำเป็นต้องสร้างฐานชุกชีใหม่ และประดิษฐาน
พระประธานเป็นพระปางมารวิชัยขึ้นเป็นประธานของพื้นที่แทน ทั้งนี้รูปแบบการวางผัง และการ
สร้างพื้นที่ปิดล้อมดังกล่าวเป็นแบบแผนที่นิยมทำกันในอยุธยา ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นลักษณะทาง
สถาปัตยกรรมที่สำคัญ ดังปรากฏในวัดสมออยุธยาที่สำคัญหลายวัด เช่น วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ
 เป็นต้น

ภาพที่ 7: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 4 คือ มีการสร้างระเบียงคดล้อม เขตพุทธาวาส
ในปี พ.ศ. 2036 ตามความนิยมคุณลักษณะของพื้นที่ตามอุดมคติแบบอยุธยา ในกรณีนั้นจำเป็นต้องมีการ
ก่อผนังล้อมรอบพระวิหารธรรมศาลาเดิมที่เคยเป็นวิหารโถง มาเป็นวิหารมีผนัง และทำให้พระพุทธรูปยืน
ปางห้ามญาติตามคติการก่อสร้างพระอัฐารสเดิมถูกตัดขาดไปอยู่ในห้องท้ายจรรย์

9.5 พัฒนาการของเมืองบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 5

ในรัชกาลพระเอกาทศรถ ในระหว่างปี พ.ศ. 2148-2153 ไปแล้ว สถานการณ์ในคาบสมุทรมหาสมุทรอินเดียยังคงอยู่ในสภาวะปั่นป่วนจากโจรสลัดของคณะเข้ามาปล้นสดมภ์ และโรคระบาดทำให้ผู้คนหลบหนีเข้าไปอยู่อาศัยในป่าทั้งร้างบ้านเมืองไป จนเมืองนครศรีธรรมราชกลายเป็นเมืองร้างแทบจะตัดขาดจากความทรงจำของผู้คนไปเสียเลยก็ว่าได้ ดังปรากฏกล่าวถึงในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช⁴⁰ และมีการค้นพบองค์พระบรมธาตุเจดีย์โดยนักเดินเรือ หรือพ่อค้าชาวกรุงศรีอยุธยา และได้บอกความดังกล่าวกับพระสงฆ์พื้นเมือง 2 รูป ที่มีอารามอยู่บริเวณปากแม่น้ำ ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งปากน้ำท่าวังซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรเชื่อมต่อจากชายฝั่งทะเลเข้าไปยังเมืองนครศรีธรรมราช หรือปากน้ำแฉกปากน้ำปากพริกก็เป็นได้ทั้งสิ้น จนได้จารึกและพบพระบรมธาตุเจดีย์ที่ชำรุดทำลายลงมาถึงชั้นบัลลังก์ รวมไปถึงวัดวาอาราม และบ้านเมืองที่รกร้างเป็นปรักขี้ด ดังกล่าวว่ามีเสื่อได้จับสัตว์ขึ้นไปกินอยู่บนลานประทักษิณขององค์พระเจดีย์ด้วย

ต่อมามีพราหมณ์ชาวกรุงศรีอยุธยาที่สืบตำนานมาว่าเผ่าพงษ์ของตนได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังเมืองนครศรีธรรมราชมาช้านานแล้ว พราหมณ์จากกรุงศรีอยุธยาและพระสงฆ์พื้นเมืองจึงได้ร่วมกันบุกเบิกแผ้วถาง และทำการวัดขนาดของบัลลังก์องค์พระบรมธาตุวัดขนาดพระพุทธรูป และพระเจดีย์ ตลอดจนขนาดของเมืองเพื่อนำไปทูลต่อกษัตริย์อยุธยา⁴¹ ซึ่งในที่นี้สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2154-2171) ในการนั้นพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ส่วนยอดขึ้นใหม่ หลังจากนั้นจึงมีการทูลทวงส่วนปลียอดดังกล่าวถึงในจารึกบนแกนปลียอดได้กลับบัวหงายเรือนยอดพระบรมธาตุ ซึ่งมีศักราชกำกับตรงกับ พ.ศ. 2155 ซึ่งอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ความว่า “พระมหาศรีราชาปรีชญา เอาทองห้าตำลึงแลญาติอีกด้วยสัปบุรุษทั้งหลายช่วยอนุโมทนา เป็นทองหกตำลึง สามบาท สามสลึง ติเป็นแผ่นสรรวมพระธาตุเจ้า ในขณะที่ออกญาพัทลุงมาเป็นพระยานคร แลพระเจ้าพระครูเทพรักษาพระธาตุ”⁴²

⁴⁰ ดูเพิ่มเติมใน “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช”. ใน อ่างแล้ว. หน้า 86-87. อย่างไรก็ตาม ข้อมูลในเอกสารตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นเช่นเดียวกับเอกสารโบราณอื่นๆ ของไทยที่มีการจดบันทึกและการคัดลอกสืบทอดกันมาจึงมีข้อจำกัดเรื่องความแม่นยำในประเด็นเรื่องศักราช แต่เมื่อนำมาสอบทวนกับเอกสารอื่นๆ ตลอดจนการพิจารณาบริบทของเนื้อหาพบว่าเป็นเอกสารที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาภาพรวมประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง

⁴¹ จะเห็นได้ การวัดขนาดของบัลลังก์ไปนั้นคงมีจุดมุ่งหมายเพื่อเตรียมการปฏิสังขรณ์ โดยต้องใช้วัสดุก่อสร้างที่นำลงเรือมาจากกรุงศรีอยุธยา จึงจำเป็นต้องนำไปคำนวณปริมาณของวัสดุมาจากระเบียบสัดส่วนของพระเจดีย์นั่นเอง ดูเพิ่มเติมใน “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช”. ใน รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505. หน้า 87.

⁴² จารึกที่แกนปลียอดกลับบัวหงายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช. ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร http://www.sac.or.th/databases /inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1318

ในการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุใหม่ทั้งองค์ดังกล่าว คงต้องบูรณะอาคารประกอบอื่นๆ ที่ล้อมซำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมากด้วย ทั้งทับเกษตร และวิหารเขียนที่อยู่ด้านทิศเหนือขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ในการนั้นมีหลักฐานว่ามีการซ่อมแซมทำยจรมณ์ของวิหารเขียนที่แต่เดิมเว้นระยะห่างออกมาจากเจดีย์เพื่อเป็นบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ ด้วยการก่ออาคารเชื่อมต่อออกมาทางด้านหลังไปบรรจบกับฐานขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ในการนั้นคงได้รื้อย้ายบันไดนาคของเดิมออก และเคลื่อนย้ายเศียรพระยานาคขยับออกมาจากแนวเดิม เนื่องจากการก่อสร้างต่อเติมด้านหลังของวิหารเขียนต้องตั้งเสา และก่อผนังขึ้นไปรับโครงสร้างหลังคาส่วนที่ต่อเติมใหม่นี้ ในการต่อเติมครั้งนั้น คงได้ทำการสร้างประติมากรรมปูนปั้นตอนพระบรมโพธิสัตว์กำลังเสด็จออกมาภิเษกกรรมโดยประทับบนหลังม้าทรง และมีเทวดารายรอบ รวมทั้งมีรูปพระย้าวสดีมารย่นห้ามมิให้พระบรมโพธิสัตว์ออกบวชอันจะนำไปสู่การค้นพบหนทางหลุดพ้น ทำให้วิหารในส่วนนี้ถูกเรียกในภายหลังว่า “วิหารมหาภิเนษกรรมณ์” หรือ “วิหารพระทรงม้า”

อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานเอกสารใดๆ แสดงช่วงเวลาการก่อสร้างต่อเติมวิหารส่วนนี้ แต่ในการศึกษาที่จึงนำแสดงวิหารพระม้าไว้ในพัฒนาการในช่วงเวลานี้ ด้วยเห็นว่าอย่างไรก็ตามแม้จะมีอยู่ก่อนหน้า แต่ด้วยความชำรุดทรุดโทรมดังกล่าวมานั้นคงได้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในคราวนี้เอง รวมไปถึงจารึกที่ฐานพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรที่อยู่ตรงประตูทางเข้าของอาคารได้กล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเพื่อห้ามโรคห่าซึ่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์ที่เมืองถูกทิ้งร้างไปด้วยนั่นเอง

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ในโพธิมณฑลที่ปลูกมาตั้งแต่ก่อนหน้าปี พ.ศ.1919 คงสิ้นอายุขัยลง และอาคารโพธิมณฑลคงได้พังทลายลงด้วยในคราวที่วัดพระบรมธาตุได้ชำรุดทรุดโทรมอย่างหนัก ถึงขนาดที่ว่ายอดพระบรมธาตุได้หักทลายลงมาถึงชั้นบัลลังก์ ในการนั้นจึงมีการสร้าง “โพธิมณฑล” ขึ้นใหม่ปรากฏในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชความว่า “...ภายยับพรมมหาธาตุ จึงมหาปเรียนทศลี กุฎีอยู่ภายยับพรมมหาธาตุ จึงมหามงคลเอามาหาโพธิ แลธรรญาตีปรวงนมาตาปเรือมาแต่ลังกา พระศรีมหาโพธิ์ใส่อ่างทองมา สร้างวัดชื่อวัดพลับ พรศรีมหาโพธิ์ปลูกฝ่ายอุดร พรมมหาธาตุปลูก ทั้งอ่างทองนั้น แล้วก่ออาคารขึ้นล้อมรอบทั้งสี่ด้าน ตรก่พระพุทธรูปสามด้าน ปิดฉิมก่พระบันทมองค์หนึ่ง พระระเบียงรอบ ๒๘ ห้อง จึงมหามงคล ขึ้นชื่อว่าพรโพธิมณฑลเขียน...”⁴³ จากข้อความดังกล่าว ได้อธิบายถึงการนำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ใส่อ่างทองคำมาจากลังกา โดยปลูกอยู่ทางทิศเหนือของพระมหาธาตุเจดีย์ ล้อมรอบด้วยอาสนะทั้งสี่ด้าน และประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ 3 ด้าน ทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ และมีพระระเบียงล้อม 28 ห้อง โดยในลำดับเหตุการณ์ตามตำนานระบุว่าช่วงที่สร้าง “โพธิมณฑล” ซึ่งมีรูปแบบคล้ายคลึงกับโพธิมณฑลที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

⁴³ David K.Wyatt. อ้างแล้ว. p216.

9.6 พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 6

ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2155-2170 จะเห็นว่าวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชมีพัฒนาการของผังบริเวณเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการฟื้นฟูบูรณปฏิสังขรณ์เสียมากกว่า จนกระทั่งในมหาศักราช 1550 หรือปี พ.ศ.2171 ซึ่งตรงกับปีสุดท้ายของรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ได้มีการสร้างพระวิหารยอดมณฑปอยู่ทางด้านใต้ของพระบรมธาตุตรงตำแหน่งที่เป็นพระวิหารหลวงในปัจจุบัน ดังกล่าวถึงในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ความว่า “*พระมหาธาตุนั้นด้วย แล้วศรีมหาราชาสร้างพระวิหารฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุ เปนมรรฐปล้อมแลกอพระเจดีย์ ในพระวิหารหลวง..วาปิดท้องมาถึงอาสน์ แล้วก่อพระพุทธรูป เปนดั่งสี่ด้าน ด้านลแปดพระองค์ เข้ากันเปน พระสามลืบสองพระองค์ พระพุทธรูปทานสี่ด้านๆ ละองค์เข้ากันเปนสามลืบหกพระองค์ จึงศรีมหาราชาสร้างนาฏกลัยไว้สำหรับพระวิหารๆ นั้นชื่อพระวิหารหลวง..*”⁴⁴

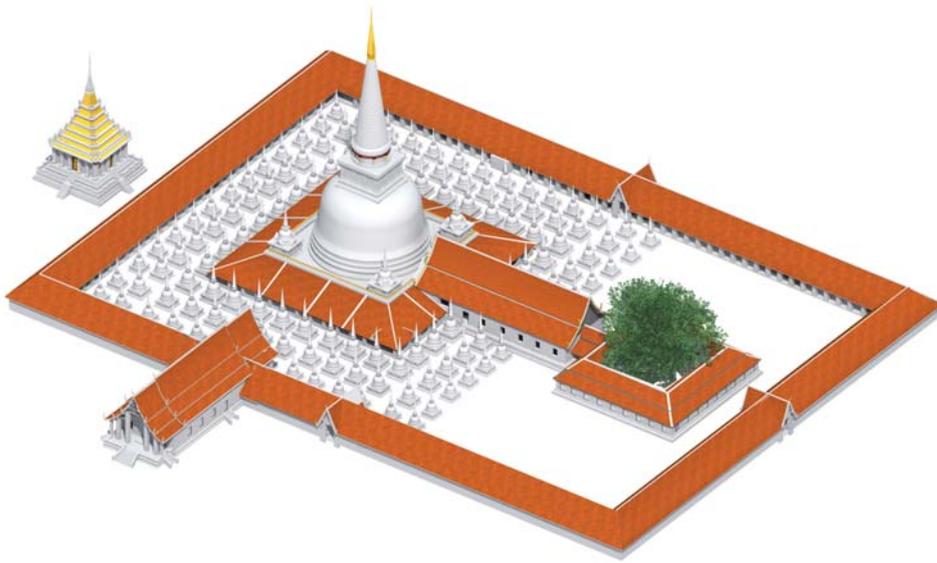
โดยสร้างเป็นแรกสร้างนั้น มีลักษณะเป็น “พระวิหารยอดครอบเจดีย์” ซึ่งตรงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของศรีลังกาที่เรียกว่า “*อุปาษระ*” หรือหมายถึง “*สถูปเจดีย์ที่มีหลังคาคลุม*” ดังที่กล่าวความในเอกสารว่า เป็นพระมณฑปล้อมพระสถูปเจดีย์ซึ่งสูง 7 วา⁴⁵ โดยรอบสถูปเจดีย์ทั้ง 4 ด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปด้านละ 8 องค์ และพระพุทธรูปประธานด้านละ 1 องค์ รวมเป็นพระพุทธรูปทั้งสิ้น 36 องค์

จากการกำหนดสัดส่วนของพระเจดีย์ที่อยู่ภายในพระมณฑปที่กล่าวว่ามี ความสูง 7 วา ทำให้สัดส่วนของชั้นหลังคายอดของพระมณฑปนั้นยิ่งสูงต้องมากขึ้น ในที่นี้จึงมีข้อสังเกตว่า การก่อสร้างพระวิหารยอดมณฑปที่มีขนาดใหญ่โตเช่นนี้ต้องมีประสบการณ์เชิงช่างชั้นสูง ซึ่งในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมนี้ได้มีการก่อสร้างวิหารยอดมณฑปขนาดใหญ่มาก่อนหน้านี้ 2 องค์ คือ พระวิหารยอดมณฑปประดิษฐานพระมงกุฎพิตร ในปีพ.ศ. 2146 และพระวิหารยอดมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปบาทที่สระบุรีด้วย จึงแนวคิดของการทำพระวิหารยอดมณฑปทั้ง 3 องค์นี้จึงย่อมต้องแสดงความสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่งอย่างแน่นอน

นอกจากนี้ การสร้างพระวิหารคลุมเจดีย์ได้ทำให้พระเจดีย์ภายในนั้นมีความหมายเป็น “*อุปาษระ*” ตามคติของลังกาอาจจะเป็ผลมาจากการที่พระองค์ได้รับสนับสนุนให้คณะสงฆ์ไปจาริกแสวงบุญยังลังกาด้วยก็เป็นได้ ซึ่งในการนั้นทำให้พระองค์ได้ทราบข่าวสารของการมีอยู่ของ “*รอยพระพุทธรูปบาท*” ที่ยังประทับอยู่ในความทรงจำของชาวลังกา แต่ทว่าสูญสิ้นไปจากความทรงจำชาวสยามแล้ว ทำให้พระองค์ได้โปรดเกล้าให้ค้นหาจนพบรอยพระพุทธรูปบาทที่เขาภูวิเมืองสระบุรีในที่สุด เพราะฉะนั้นการเกิดขึ้นของ “*อุปาษระ*” ทรงมณฑปแห่งนี้ จึงมีอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญ หากแต่เป็นการเข้าใจในแก่นสารอย่างลึกซึ้งในคติการก่อสร้าง และประยุกต์สู่การสร้างสรรค้ออกแบบทางสถาปัตยกรรมและได้ถ่ายทอดออกมาเป็นอาคารทรงมณฑปอยู่อยุธยาในที่สุด

⁴⁴ David K.Wyatt. อ้างแล้ว. p.223.

⁴⁵ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. อ้างแล้ว. หน้า 94.

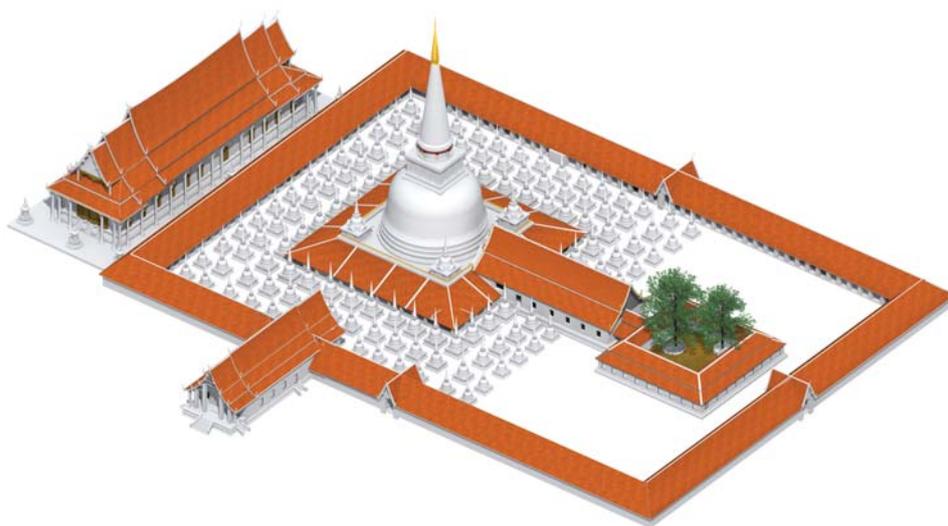
ภาพที่ 9: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 6 คือ ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมมีการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชทั้งพระอาราม และยังคงสร้างพระวิหารยอดมณฑปคลุมเจดีย์อยู่ทางด้านทิศใต้ขององค์พระบรมธาตุอีกด้วย

9.7 พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 7

พัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 6 มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตรงพื้นที่บริเวณด้านทิศใต้ขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่เคยเป็นที่ตั้งของพระมณฑปคลุมพระเจดีย์ กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวิหารดังกล่าวมาเป็นวิหารหลวงที่มีขนาดใหญ่ โดยมีผังพื้นที่ใช้สอยภายในเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และอยู่ภายใต้หลังคาทรงจั่วแทนหลังคามณฑปอีกทั้งมุ่งด้านหน้า และหลังเป็นหลังคาแบบมุขประเจิด

สันนิษฐานว่าวิหารมณฑปเดิมนั้นได้ชำรุดทรุดโทรมลง และพื้นที่ใช้สอยภายในมีน้อยเกินกว่าจะรองรับกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ได้ จึงมีการรื้ออาคารดังกล่าวลง และสร้างเป็นวิหารหลวงในปัจจุบันแทนที่ ดังที่มีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้บันทึกไว้เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการไปยังเมืองนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ.2445⁴⁶ ซึ่งเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ได้กราบทูลต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า “ทำเมื่อครั้งเจ้าคุณปู่ กรมศักดิ์เป็นแม่การ” ซึ่งเจ้าคุณปู่ของพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ก็คือเจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชระหว่างปี พ.ศ. 2354-2382 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 และต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

⁴⁶ นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. 2539. หน้า 65.

ภาพที่ 10: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 7 คือ ในระหว่างปี พ.ศ.235-2382 มีการสร้างวิหารหลวงหลังปัจจุบันขึ้นแทนที่วิหารยอดมณฑปหลังเดิม

9.8 พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระยะที่ 8

พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุในระยะนี้ ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยเป็นเหตุการณ์ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งในขณะนั้น พระองค์ยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ซึ่งในการเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนั้นมีการบันทึกภาพไว้จำนวนหนึ่ง และมีภาพที่ถูกบันทึกมาจากมุมมองด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเห็นภาพการต่อเติมระเบียงคตด้านทิศเหนือเพิ่มเติมออกมาจากระเบียงคตเดิม ดังจะเห็นได้จากภาพถ่ายเก่าที่ได้บันทึกจากมุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือยังแลเห็นการปรุงโครงสร้างของหลังคาระเบียงคต และวางไม้กลอนพาดไว้กับโครงสร้างเพื่อให้ตัวไม้กลอนคตตัวก่อนจะติดตั้งบนโครงสร้างหลังคา และแลเห็นแนวกำแพงด้านทิศเหนือที่อยู่ถัดออกมาจากมุมของระเบียงคตไม่มากนัก

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารโปรดฯ ให้สร้างซุ้มประตู ตรงหน้าพระวิหารธรรมศาลาด้วยลักษณะซุ้มประตูทรงยอดแบบมหายงกุฏ ละม้ายกับซุ้มประตูยอดมงกุฏของวัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม พระราชทานนามของประตูว่า “ประตูเยวราช” บนหน้าบันของซุ้มจารึกปีสร้างว่า ร.ศ. 128 (พ.ศ.2452)

128 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

นอกจากนี้ในช่วงที่พระรัตนธัมมิเป็นเจ้าอาวาส ระหว่าง พ.ศ. 2470-2521 ได้มีการบูรณะ และสร้าง “วิหารพระกัจจายนะ” หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “วิหารพระแอด” จากเดิมที่มีลักษณะเป็น อาคารโถงและตั้งอยู่ภายนอกกระเบื้องคต ถูกสร้างขึ้นใหม่และตั้งอยู่ในกระเบื้องคต อยู่ทางด้าน เหนือของ “วิหารศรีธรรมโศกราช” หรือ “วิหารสามจอม”

เนื่องจากการขยายตัวของผังบริเวณในระยะสุดท้ายนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างเสนาสนะ ต่างๆ ในส่วนที่ว่างของผังบริเวณเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพื้นที่ภายในกระเบื้องคตด้านทิศเหนือ จะปรากฏกลุ่มเจดีย์เรียงรายอยู่โดยรอบวิหารโพธิลังกา บางส่วนระบุไว้ว่ามีการสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2460 อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการจดบันทึกนั้น มักจะจดไว้เฉพาะสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นถวายเป็นพุทธบูชา และปีที่จดบันทึกนั้นจะเป็นปีที่ได้อุทิศถวาย ไม่ค่อยกล่าวถึงการรื้ออาคารใดๆ ลง ซึ่งในบางครั้ง ก่อนการก่อสร้างของใหม่นั้นตรงตำแหน่งดังกล่าวอาจจะมีอาคารดั้งเดิมที่ชำรุดทรุดโทรมอยู่ด้วย ดังในภาพถ่ายเก่าที่นำเสนอมาข้างต้น จะเห็นว่าการรื้ออาคารที่มีลักษณะเป็นหอรระฆัง หรือ หอกลองที่มีระเบียงแบบหลังคาทับเกษตรรงค์พระบรมธาตุที่เคยตั้งอยู่บริเวณด้านข้างของกระเบื้องคต ด้านตะวันออกลงด้วย

ภาพที่ 11: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 8 คือ หลังจากสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จะเห็นว่าการก่อสร้างอาคารต่างๆ ภายในผังบริเวณ พุทธาวาสที่ล้อมรอบด้วยกระเบื้องคต

10. สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษา “พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม” มุ่งทำการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการก่อรูปและพัฒนาการของผังบริเวณ และรูปร่างแบบศิลปสถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยละเอียด โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ตลอดจนการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ สอบทวนกัน เพื่อให้ทราบถึงประวัติศาสตร์การก่อสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม ร่วมกับการสำรวจจริงวัดสถาปัตยกรรมต่างๆ ในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยละเอียด การจัดทำฐานข้อมูลภาพถ่ายปัจจุบัน การค้นคว้าข้อมูลจากภาพถ่ายเก่า ตลอดจนการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ เพื่ออธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาในเส้นทางสู่การเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม

การศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชมีพัฒนาการผ่านกาลเวลาอย่างยาวนาน ผ่านทั้งช่วงเวลาที่ยังรุ่งโรจน์ และช่วงเวลาที่ย่ำแย่โทรมเนื่องจากบ้านเมืองประสบเหตุทุกข์ภัย แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไม่มีผู้คนอยู่ในเมือง จนกระทั่งเมืองและวัดต้องทิ้งร้างไปนั้น แต่ทว่าความทรงจำของผู้คนที่อยู่ในที่ต่างๆ ทั้งที่ใกล้ที่ไกล ในฐานะที่องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช และวัดพระธาตุนครศรีธรรมราชได้ทำหน้าที่เป็นหมุดหมายสำคัญของการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะรัฐในลุ่มน้ำเจ้าพระยา อาทิ อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ตลอดจนสุโขทัย และล้านนา ได้ยึดโยงเอาพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นหมุดหลักสำคัญในการเขียนคัมภีร์และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดยตลอด ดังจะเห็นว่า แม้ในประวัติศาสตร์ที่มีเหตุการณ์หลายครั้งเมืองนครศรีธรรมราชต้องร้างลาผู้คน แต่อย่างไรก็ตามก็จะมีผู้มาแสวงหาองค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชและได้ทำนุบำรุง ซ่อมแซม บูรณะปฏิสังขรณ์มาตลอดหน้าประวัติศาสตร์ ยังผลให้วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชดำรงรักษาคุณค่าในฐานะศูนย์กลางอันรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา มาได้ตราบกระทั่งปัจจุบัน ดังที่ฉายแสงทองแห่งความรุ่งโรจน์ผ่านมรดกพุทธศิลป์แห่งความรุ่งโรจน์ผ่านมรดกพุทธศิลปสถาปัตยกรรมต่างๆ ภายในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ในที่นี่ได้ข้อสรุปของพัฒนาการของผังบริเวณของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมใน 8 ระยะเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของผังบริเวณดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการก่อสร้างเสนาสนะต่างๆ ถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในพระสถูปเจดีย์ โดยมุ่งประโยชน์ใช้สอยในแง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นจากพลังความศรัทธาของผู้คนเป็นสำคัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1. ก่อสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ในปี พ.ศ.1719 ซึ่งในการก่อสร้างนั้นอาจจะมี การสร้างเจดีย์ราย และวิหารหรือศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่คู่ด้วยแต่ไม่มีหลักฐาน ภายหลังขมึนยืน

130 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ระยะที่ 2. พัฒนาการของผังบริเวณ อาจเป็นไปได้ 3 แนวทาง คือ

2.1 ก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861

2.2 มีการก่อสร้างโพธิมณฑลก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร

ในปีพ.ศ. 1861

2.3 มีการก่อสร้างโพธิมณฑลหลังการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร

ในปีพ.ศ. 1861 แต่ต้องก่อนหน้าการสร้างวิหารเขียน ในปี พ.ศ. 1919

ระยะที่ 3. ก่อสร้างพระวิหารเขียน ในปีพ.ศ. 1919

ระยะที่ 4. ก่อสร้างระเบียงคดล้อมผังบริเวณเขตพุทธาวาส ในปี พ.ศ. 2036 และสันนิษฐาน
ว่ามีการล้อมผนังวิหารธรรมศาลา และการก่อท่ายวิหารให้เป็นท่ายจรมัน และเชื่อมต่อกับระเบียงคด

ระยะที่ 5. การบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุครั้งใหญ่ทั้งพระอาราม กล่าวคือมีการบูรณ
ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ที่ทลายลงมาถึงบัลลังก์ ซึ่งคงได้มีการซ่อมวิหารเขียน ทับเกษตร และวิหารพระ
ม้าด้วย รวมไปถึงการปลูกต้นศรีโพธิ์ที่นำมาจากลังกา และสร้างโพธิมณฑลขึ้นใหม่

ระยะที่ 6. ก่อสร้างวิหารที่ภายในประดิษฐานพระเจดีย์ และพระพุทธรูป เป็นวิหารที่เรือน
ยอดทรงมณฑป ในปี พ.ศ. 2171

ระยะที่ 7. การสร้างวิหารหลวงใหม่ลงตรงตำแหน่งวิหารยอดมณฑปหลังเดิม ซึ่งการก่อสร้าง
วิหารหลวงใหม่นี้อยู่ในราวปี พ.ศ. 2354-2382

ระยะที่ 8. การก่อสร้างระเบียงคดทางด้านทิศเหนือเพิ่มเติม และการก่อสร้างซุ้มประตู
เยาวราช ในปี พ.ศ.2452

อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้มีข้อจำกัดหลายประการโดยเฉพาะความยากอันของ
เอกสารประวัติศาสตร์ต่างๆ ซึ่งหากมีการศึกษาเอกสารตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานวัด
พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบจะมีคุณูปการต่อการศึกษาในเรื่องนี้เพิ่มเติมขึ้น และ
อาจทำให้ผู้วิจัยมีความผิดพลาดน้อยลง ซึ่งทำให้ในการศึกษาในหัวข้อนี้ต้องใช้เวลามากขึ้นอีกหลาย
เท่าตัวในการศึกษาเอกสาร รวมทั้งต้องเทียบเคียงคำศัพท์บางส่วนกับผู้เชี่ยวชาญภาษาถิ่นได้ก่อน ซึ่ง
ทำให้เสียเวลาตลอดจนอาจจะผิดพลาดได้

นอกจากนี้ ยังมีอาคารขนาดย่อมอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถหาช่วงเวลาในการก่อสร้างที่
แน่นอนได้ เช่น “วิหารสามจอม” หรือ “วิหารพระศรีธรรมโคกราช” ที่เป็นอาคารที่ประกอบอยู่ในผัง
บริเวณที่ยังไม่สามารถกำหนดช่วงเวลาในการก่อสร้างได้ รวมไปถึงการซ่อมแปลงพระวิหารหลวงครั้ง
ใหญ่ และการซ่อมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชทั้งพระอารามในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ดำเนินการโดย
ท่านปานผู้เป็นพระภิกษุ หรือการซ่อมโพธิมณฑลโดยท่านนิ่มผู้เป็นเจ้านายเชื้อสายนครศรีธรรมราช
ก็ล้วนแต่มีความสำคัญและน่าสนใจทั้งสิ้น ซึ่งสมควรได้รับการศึกษาวิจัยต่อเนื่องต่อไป

11. เอกสารอ้างอิง

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- David K.Wyatt. *The Crystal sands: the chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*. New York: Cornell University. 1975.
- Magellan., Translated by Lord Stanley of Alderley. *The First Voyage Round the World*. (Translated from the accounts of Pigafetta and other contemporary writers.) 1874.
- Michel Parent. "Report on World Heritage Criteria". In ICOMOS study, compiled jukka-jokilehto. *The World Heritage List: What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*. Paris: ICOMOS. 1979.
- Stuart Munro-Hay. *Nakhon Sri Thammarat the Archeology, History and Legends of a Southern Thai Town*. BKK: White Lotus. 2001.

เอกสารภาษาไทย

- กรมศิลปากร. *ฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด. 2551.
- กรมศิลปากร. *รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช*. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แยม ผนคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. "โครงการวิจัยมรดกทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช" นำเสนอผลงานวิจัย ในการประชุมวิชาการ และการนำเสนอผลงานวิจัย "100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ครั้งที่ 5" อันเป็นส่วนหนึ่งของ "โครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย". (อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร, ผู้อำนวยการแผนการวิจัย) วันที่ 27-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2554. ณ โรงแรมบี.พี.แกรนด์ทาวเวอร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา.
- จิตร ภูมิศักดิ์. "นครศรีธรรมราชและอโยธยา" ใน *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน. 2547.
- ตรี อมาตยกุล. "นครศรีธรรมราชในสมัยกรุงศรีอยุธยา". รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 (พ.ศ.2521).นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2552.
- "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช". ใน *รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช*. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยา บดินทรเดชาอนุชิต (แยม ผนคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505.
- ถนอม พูนวงศ์. *ประวัติเมืองนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์. 2550.
- ธรรมกิตติ, พระ, (เขียน). *สวาท เหล่าอู๊ด, (ปรีวรรต และแปล). คัมภีร์ทวารวดีวงศ์*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. 2554.
- นริศรานุกาวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. *จดหมายเหตุทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. 2539.
- นิจ หัญชีระนันท์. "นครศรีธรรมราชในด้านของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์". ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 (พ.ศ.2521). นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2552.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. *พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช มหาสถูปแห่งคาบสมุทรมหาไต้*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2553.

132 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

- พิริยะ ไกรฤกษ์. *กึ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ. 2555.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. *พระพุทธสิหิงค์ “จริง” ทุกองค์ ไม่มี “ปลอม” แต่ไม่ได้มาจากลังกา*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม. 2546.
- ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. *ซีวีวี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. 2471.*
- ยงยุทธ ชูแว่น. “ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์” ใน ยงยุทธ ชูแว่น บรรณาธิการ, *โลกของกลุ่มทะเลสาบรวบรวมบทความว่าด้วยประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นกลุ่มทะเลสาบสงขลา*. พระนครศรี: สำนักพิมพ์นาคร, 2541.
- วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร. *เรียนรู้บูชาพระบรมธาตุเมืองนคร*. นครศรีธรรมราช: วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร. 2547.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. *อยุธยา พรรณนาภูมิสถานและมรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: อูษาคเนย์. 2551.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. “จารึกพระเจ้าจันทรรามานุ ศรีธรรมราช: มรดกความทรงจำแห่งนครศรีธรรมราช”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. “พระตำราเพื่อกัลปนา (1): มรดกความทรงจำแห่งเมืองพัทลุง”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554.
- ศิวกรการช่าง, บริษัทจำกัด. *การบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช*. สงขลา: โรงพิมพ์รวมช่าง. 2535.
- ศศิกันต์ คงศักดิ์. “นครศรีธรรมราชในจดหมายเหตุฝรั่งเศส ปินดู ค.ศ.1543 และปัตตานีและนครศรีธรรมราชในสารานุกรมฝรั่งเศส ค.ศ. 1660”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554.
- อมรา ศรีสุชาติ. *สายรากภาคใต้: ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตลักษณะ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

ฐานข้อมูลออนไลน์

- จารึกที่ 28 จารึกวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช. ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=278
- จารึกที่แกนปลีใต้กลับบัวหงายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช. ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1318
- จารึกวัดเสมาเมือง. ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=323
- จารึกวิหารโพธิ์ลังกา ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=556

12. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. และ อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร ที่สนับสนุน และผลักดันให้ทำการวิจัย “โครงการวิจัยมรดกทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” อันเป็นโครงการสืบเนื่องจากการศึกษาวิจัยเพื่อการถอดรหัสเอกสารสำคัญเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราช และภาคใต้ ภายใต้ “ชุดโครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย” สนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ขอขอบคุณ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติที่สนับสนุนการวิจัยใน “ชุดโครงการแผนงานวิจัยแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป” ประจำปีงบประมาณ 2556

ขอขอบคุณ: คณะทำงานอันประกอบด้วยผู้ช่วยเก็บข้อมูล ผู้ช่วยสำรวจรังวัด และผู้ช่วยจัดทำแบบสถาปัตยกรรม ผู้ช่วยจัดทำแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ และการ Render ที่ร่วมทำงานต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2556 ดังรายนามต่อไปนี้:

คุณธีรยุทธ สุวลักษณ์ (สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่), คุณอนุรักษ์ ชานาญช่าง, อาจารย์จักรภพ เสาวเวียง (คณะศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี), อาจารย์นริศ อากีนัยง (มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี), คุณสมชาย เชื้อช่วยชู, คุณอรรถณ ฌวัชรเจริญ, คุณยศพร ปุณวัฒนา, คุณธนภฤต ธิญญากรณ์, คุณสิริรัตน์ เพชรรัตน์, อาจารย์จันเพ็ง ถ้อ (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุพานวงหลวงพระบาง สปป.ลาว), อาจารย์คำชาย พันทะวงศ์ (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุพานวงหลวงพระบาง สปป.ลาว), คุณกีกก้อง เสือดี, คุณปัทม์ วงศ์ประดิษฐ์, คุณณัฐพล แซ่ฮวง, คุณวิสา โตทับเที่ยง, คุณธนพร วัฒนสุข, คุณสุรพงษ์ แจ่มนิยม, อาจารย์ตะวัน วีระกุล (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร)

The Study of the Layout Plan Development of Wat Phra Boromthat Nakhon Si Thammarat from Historical Documents and Field Survey

Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D., Lecturer

Department of Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Boonyakorn Vajiratheinchai, Lecturer

Department of Thai Architecture and Related Arts
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

“The Study of the Layout Plan Development of Wat Phra Boromthat Nakhon Si Thammarat from Historical Documents and Field Survey” aims to study how it has been formed as well as its development. The history of the construction and development are the gist of the study. Arts and architecture were thoroughly studied, based on historical evidences, measurement, and photographs. The data base, comprising architectural models and 3D models, is prepared so as to portray the architectural form, which can also be the information for the nomination of Wat Phra Boromthat Nakorn Sri Thamaraj as the World Heritage site. The development of the temple can be divided into eight steps as follows:

Step 1: In 1176, the principle Chetiya was established, along with surrounded Chetiyas and northern Vihara as an open-air pavilion. However, there was no written document mentioned this.

Step 2: The development of site plan can be assumed as follows:

2.1 Bodhi Shrine, preaching hall as an open-air pavilion and roof of surrounded principle Chetiya were constructed in 1318.

2.2 Bodhi Montien (Bodhi tree shrine) was constructed, followed by Vihara Dhammasala (preaching hall) and Vihara Tap Kaset (the gallery and shelter at the basement of the main stupa) in 1318.

2.3 Bodhi Montien (Bodhi tree shrine) was constructed after the construction of Vihara Dhammasala (preaching hall) and Vihara Tap Kaset (the gallery and shelter at the basement of the main stupa), but before the construction of Vihara Khien (Painted Vihara) in 1376.

Step 3: Vihara Khiean (Painted Vihara) was built in in 1376.

Step 4: Rabieng Kot (surrounded gallery) was constructed in 1493. There is the assumption that walls surrounded Vihara Dhammasala were built, along with the rare porch connected to the gallery.

Step 5: During King Song Dhamma, King of Ayuthaya, the overall aspects of Wat Phra Boramthat were reconstructed, especially the principle Chedi, Vihara Khien, Vihara Tap Kaset and Vihara Mahapinetsakrom. The Bodhi tree, imported from Sri Lanka, was planted and the Bodhi Monthein was reconstructed during that period.

Step 6: In 1628, the principle Vihara was constructed as a square with a pyramid roof for the chedi and Buddha images at the south of the principle Chedi.

Step 7: During 1811-1839, the new main Vihara was constructed to replace the pyramid-roof Vihara.

Step 8: From 1909-present, Yaowarat Gate, Northern gallery, Sridhamasokaraja Vihara, Kajjaiyana Vihara and small Chetiyas were constructed.

Key Word: Wat Phra Boromthat Nakorn Sri Thamaraj / Wat Phra Mahathat Woramahawihan / Nakhon Si Thammarat / Site Plan / Thai Architecture and Related Art / Architectural Heritage / Buddhist Architectural Heritage / History of Architecture / World Heritage / World Cultural Heritage / Tentative list

